

Miten rakentaa iskunkestävää ja vastustuskykyistä Suomea

**60 ehdotusta siitä, mitä kansalaisten ja
päättäjien pitää nyt tehdä**

Johanna Korhonen
Maaseudun Sivistysliiton Ajatuspaja Alkion julkaisu 1/2020,
uudistettu 2022



Ajatuspaja
Alkio



MAASEUDUN
SIVISTYSLIIITTO

Sisälllys

Johdanto: Hyvän sään aikana – miten rakentaa iskunkestävää ja vastustuskykyistä Suomea.....	4
1. Vehreys ja väljyys tuottavat turvaa ja voimavaroja.....	8
2. Moninaisuus tuo turvaa – aina ja kaikessa.....	12
3. Tehdään itse, tehdään täällä – ruokaa, energiaa ja työtä.....	16
4. Talot ja tilat turvallisiksi ja muunneltaviksi.....	23
5. Nuorten osallisuus rakentaa vankempaa tulevaisuutta.....	26
6. Muutoksiin tarvitaan uutta ajattelua.....	30
7. Ei nyt ainakaan tapella tässä keskenämme – sivistys pidentää pinnaa.....	39
8. Otetaan uudet uhkat vakavasti – infosotakin on sotaa.....	44
9. Opetellaan olemaan ihmisiksi – ihmisyyttä voi ja pitää opetella.....	49
10. Ei vara venettä kaada – valmistautumisesta.....	54
11. Haastateltavien esittely.....	59
Loppusanat: Keskusteluja Santerin kanssa.....	61





Hyvän sään aikana – Miten rakentaa iskunkestävää ja vastustuskykyistä Suomea

Iskunkestävä yhteisö tietää ja tunnustaa, että mitä tahansa voi tapahtua. Jos tai kun tapahtuu, se on valmistautunut, pystyy toimimaan ripeästi ja suuntaamaan kohti uutta. Iskunkestävä yhteisö kykenee kriittiseen keskusteluun, mutta ei sorru turhaan rähinöintiin eikä siksi koskaan luhistu erimielisyyksiinsä.

Kiinalaiset ovat ymmärtäneet kriisin syvimmän olemuksen jo kauan sitten. Kriisiä tarkoittavassa kirjainmerkissä on kaksi osaa. Toinen niistä merkitsee vaaraa. Toinen merkitsee mahdollisuutta.

Suomen kielen kriisi-sana on peräisin kreikan sanasta krisis. Se merkitsee hetkeä, käännepistettä, jonka jälkeen tilanne kehittyy joko huonompaan tai parempaan suuntaan. Arkikielessä tämä näkyy edelleen sairaanhoidossa: jos potilaan sanotaan olevan ”kriittisessä tilassa”, hän on juuri tässä pisteessä.

Kriisiin ei itse asiassa kannata suhtautua vain häiriönä tai haittana, jonka poistumista odotellaan. Se kannattaa mieltää mahdollisuudeksi: kunhan tästä äkillisestä ja nyt-hetkeä uhkaavasta vaarasta selviydytään, meillä on mahdollisuus päästä johonkin entistä parempaan tilanteeseen.

Sairauskriisit ovat maailmanhistoriassa aiemminkin luoneet mahdollisuuksia hyppäyksiin. Musta surma päätti keskiajan ja sai liikkeelle useita sellaisia kehityskulkuja, jotka aikanaan johtivat moderniin yhteiskuntaan. Espanjantauti tappoi työvoimaa mutta voimisti elossa selvinneitä: heidän neuvotteluasemansa paranivat ja vaikutusvaltansa kasvoi lyhyessä ajassa voimakkaasti.

Ennen kuin koronapandemiakaan ehdi väistyä, iski uusi, toisentyypinen kriisi. Venäjän hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022 säikähdetti ja havahdutti suomalaiset siihen, että itäisessä Euroopassa käydään sotaa, jolla on vaikutuksensa myös meihin. Ukrainalaisten kokemat kärsimykset herättivät vakavan huolen Suomenkin turvallisuudesta. Poliittiset päätöksentekijät ryhtyivät pikaisesti selvittämään Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen aseman muutostarpeita.

Suomen jäsenyys läntisessä sotilasliitossa Natossa toisi uudenlaisia turvallisuusrakenteita, mutta ei poistaisi riskejä. Suomen sijainti on edelleen sama kuin ennen, ja kansakunnan kyky puolustaa itseään – kaikin, myös ei-sotilaallisin keinoin – ja suoriutua kriiseistä on ratkaisevan tärkeä myös sotilasliiton jäsenelle.

Olisi huojentavaa ajatella, että koronakriisi ja Venäjän sota Ukrainassa päättyvät jonain päivänä, ja sitten kaikki on taas ”normaalisti”. Näyttää kuitenkin siltä, että uusi normaali on joka tapauksessa erilainen kuin entinen. Historiaan ei voi palata.

”Musta surma ja espanjantauti olivat isoja epäjatkuvuuksia. Ne mursivat vanhoja rakenteita hyvässä ja pahassa. Ihmiset kapinoivat. Moni asia kyseenalaistettiin. Aiemmat vallankäyttäjät menettivät asemiaan. Nyt iso kysymys on, että kun koronakriisinkin takia valtaa on taas jaossa uudelleen, kenelle se päättyy – voimistuvatko takapenkin taavit, populistit, ääriliikkeet, vai saavatko uudistavat voimat uuden tilaisuuden.”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen



Ja seuraavakin kriisi tulee. Joka tapauksessa.

Moni odottaa koronapandemian jälkeen paluuta "normaaliin". Sitä ei tule. Koronaa edeltävään aikaan ja olosuhteisiin ei ole mahdollista palata, niin kuin ei historiaan yleensäkään.

Vanhoiden aikojen muistelua mielekkäämpää on miettiä, mitä kaikkea on tehtävä niin sanotusti hyvän – tai vähintään kelvollisen – sään aikana, jotta seuraavasta kriisistä selviydytään mahdollisimman vähin vaurioin.

Kriisinhallintaa voi, ja pitää, harjoitella. Tämä ei koske vain viranomaisia, vaan yhtä lailla kansalaisia ja heidän monenlaisia yhteisöjään.

Suomessa on sota-ajan jälkeen eletty vuosikymmenestä toiseen varsin vakaata elämää. Nyt elossa olevista monikaan ei muista eikä omasta kokemuksestaan tiedä, millaista on elämä olosuhteissa, joissa kaikki on sekaisin. Sellaista ei mielellään edes ajattele.

Nyt kuitenkin kannattaa ajatella. Siitä ei mitään pahaa seuraa.

Miten sinä, läheisesi ja naapurustosi selviytyvät, jos sähköt katkeavat pitkäksi ajaksi? Jos ilma on sakeana jatkuvien metsäpalojen savusta? Jos myrsky on tuonut niin runsaat sateet, että viemärit eivät vedä ja tiet ja kadut ovat tulvan vallassa? Jos netti ei toimi päiväkausiiin? Jos naapurikunnasta on jouduttu evakuoimaan paljon ihmisiä? Kuntaasi on saapunut ulkomailta suuri joukko väkeä? Tavarakuljetukset takkuavat pahasti? On pitkään kamalan kuumaa? Liikkeellä on taas uusi virus? Suomi on osallisena sotilaallisessa selkkauksessa? Suomalaisten päät ovat pyörällä vieraan vallan harjoittaman informaatiovaikuttamisen takia? Kyberhyökkäys on lamauttanut keskeiset tietojärjestelmät pidemmäksi ajaksi? Kännykkä ei toimi?

Vakaan lähihistoriamme takia meillä on taipumus sanoa, että eihän Suomessa tuommoista tapahdu — tai jos tapahtuu, viranomaiset kyllä hoitavat tilanteen. Korona sitten todisti monelle, että mitä tahansa yllättävää tosiaan voi tapahtua, ja tapahtuukin.

Suomalaisessa kulttuurissa vallitsee "hötkyilemättömyyden" ihanne: pysytään rauhallisina, ei liioitella, uskotaan mieluummin parempaan kuin huonompaan vaihtoehtoon. Tämä on usein aivan järkevää. Mutta koronakriisi opetti, että uhkan vähättely tai niukka informaatio eivät olekaan omiaan rauhoittamaan ihmisiä, vaan päinvastoin. Jokainen infotyhjiö täyttyy nopeasti, ja jos viranomainen ei kerro, netin valeinformaatiotehtaat kyllä kertovat. "Hötkyily" oikean tiedon varassa ja riittävän ajoissa voi säästää monelta muulta riesalta.

Suomalaiset ovat tottuneita siihen, että kaikenlaiset tarvikkeet ja raaka-aineet ovat aina ulottuvillamme: kauppa ja logistiikka toimivat, ja viimeistään netitse voi tilata mitä tahansa aina jostain päin planeettaa.

On kuitenkin aivan mahdollista, että näin hyvin ei tulevaisuudessa ole. Voimme joutua tottumaan uudenlaiseen niukkuuteen, kiertotalouteen ja hyödyntämään sitä, mitä kulloinkin on saatavilla. Keskinäisriippuvaisessa maailmassa mikä tahansa, missä tahansa tapahtuva selkkauk, tuotantokatkos, epidemia tai muu ylivoimainen este heijastuu kauas. Jos tietyn elintarvikkeen tai raaka-aineen tärkein tuottajamaa on syystä tai toisesta kyvytön tuottamaan tarviketta, muut joutuvat tulemaan toimeen ilman.

"Ilmastomuutos lisää myös todennäköisyyttä, että sään ääri-ilmiöiden ja poikkeuksellisten luonnonilmiöiden lisäksi tulee myös lisää epidemioita, niiden uudenlaista ilmaantumista ja herkempää leviämistä. Tähän on varauduttava."

Antti Puupponen, yliopistotutkija

"Vaikka Suomeen ei juuri nyt kohdistu sotilaallista uhkaa, on Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittinen toimintaympäristö muuttunut merkittävästi huonompaan, ennalta arvaamattomampaan suuntaan. Neuvostoliiton romahduksesta noussut Venäjä ei toiveiden mukaisesti muuttunut yhteistyön lisäämisen kautta länsimaiseksi liberaalidemokratiaksi. Sen sijaan Venäjästä kehittyi presidentti Putinin johdolla suurvalta-asemansa ja etupiiriensä palauttamista tavoitteleva, autoritäärisesti hallittu Venäjä, joka ei kaihda sotilaallisia-kaan keinoja tavoitteidensa saavuttamiseksi."

*Erityisasiantuntija
Hannu Kotipelto, sisäministeriö*

Venäjän sota Ukrainassa toi elintarvikekriisin mahdollisuuden lähelle hyvin konkreettisesti. Venäjään kohdistuvat pakotteet ja niiden vaikutus mm. lannoitteiden saatavuuteen vaikuttavat myös meihin.

Normaalin sijaan vastaisuudessa eletään postnormaalaa aikaa. Siihen kuuluvat samaan aikaan yksinkertaisuuden kaipuu ja monimutkaisuuden sietäminen. Aika asettaa ihmisille uudenlaisia vaatimuksia: meidän pitäisi uudistaa ajattelu- ja toimintatapojamme, sietää epävarmuutta, pystyä toimimaan yhdessä. Pitäisi kyetä kohtaamaan toimintakykyisinä tilanteita, joissa emme ole olleet koskaan ennen.

Ei vara venettä kaada, sanoivat suomalaisten esivanhemmat, oman aikansa selviytymisen mestarit.

Sovelletaan tätä ajatusta nyt.

Olen koonnut tähän selvitykseen ajatuksia ja ideoita ulkomaisista ja kotimaisista tietolähteistä ja suomalaisilta ihmisiltä: tutkijoilta, yhteiskuntavaikuttajilta, politiikan tekijöiltä, eri alojen osajilta. Haastateltavien joukossa on ihmisiä eri puolilta Suomea, kotimaassa ja ulkomailla toimivia, eri-ikäisiä, erilaisia poliittisia kantoja edustavia, naisia ja miehiä.

Pääkysymys oli tämä: miten Suomesta rakennetaan entistä vastustuskykyisempi ja iskunkestävämpi yhteiskunta? Mitä pitää kenen tehdä, että tulevaisuus ei olisi menneisyyttä ja nykyhetkeä huonompi, vaan päinvastoin parempi? Tätä työtä aloittaessani 2020 ajatuksissa oli erityisesti koronakriisi, mutta haastateltavat hahmottivat tilanetta paljon laajemmin: kriisi voi olla mitä tahansa muutakin. Hyvää ja iskunkestävää yhteiskuntaa pitää luoda niin, että se toimii sekä hyvän sään aikana että millaisessa tahansa mullistuksessa; taipuu, joustaa ja muuntuu, mutta ei murru eikä hajoa.

Sain valtavasti ajatuksia ja ideoita. Niitä yhdisti tahto ja tarmo toimia, tehdä jotain.

Toimitin raportin sisällön pääosin vuonna 2020. Kiitän Maaseudun Sivistysliittoa, Ajatuspaja Alkiota ja Pauliina Maukosta ehdotuksesta täydentää raporttia Suomen informaatioturvallisuuteen ja Ukrainassa käytävään sotaan liittyvillä haastatteluilla keväällä 2022. Ajatuspaja Alkio ja Maaseudun Sivistysliitto haluaa herättää keskustelua, kuulla eri osapuolia ja pohtia yhdessä rakentavia ratkaisuja Suomen iskunkestävyyden parantamiseksi. Liiton linja on huomattu ja palkittakin: MSL sai Erätauko-säätiön Vuoden Dialogiteko -palkinnon keväällä 2022. Lämpimät onnitteluni!

Tekeminen kannattaa aina. Ajatuksia jäsentäessäni mietin filosofi Immanuel Kantia: kun on ensin tehnyt jotain hyvään pyrkivää, sen jälkeen on myös lupa toivoa.

"Kriisi voi antaa yhteiskunnalle rohkeutta luopua sellaisista elinkeinoista ja toiminnoista, joihin sisältyy liian suuria riskejä. Kun on pakko miettiä vaihtoehtoja, mietitään."

Anni Ahlakorpi, opettaja, kunnanvaltuutettu, Utsjoki

"Rauhassa ja sovinnossa elävän yhteiskunnan rakentaminen on asia, johon tarvitaan monenlaisia taitoja. Taitoja voi oppia ja opetella. Esimerkiksi vertaissovittelu on taito, jota voidaan ja on syytä opettaa lapsuudesta lähtien."

Tutkimusprofessori Antti Pentikäinen, George Mason University

Vantaalla 11. toukokuuta 2022

Kaikesta huolimatta toiveikkaana

Johanna Korhonen



Vehreys ja väljyys tuottavat turvaa ja voimavaroja

Iskunkestävä kotiympäristö on sellainen, jossa pääsee ulos, voi mennä puistoon tai metsään, voi hengittää raikasta ilmaa, voi kävellä, pyöräillä tai skeitata määränpäähensä ja ohi mennessään poimia omenan puusta tai marjan pensaasta. Kaupunkeihin voidaan raijata lisää tilaa vapaaseen ulkona olemiseen.

Neljä viidesosaa suomalaisista kokee luonnon tärkeäksi tai erittäin tärkeäksi itselleen ja hyvinvoinnilleen, kertoo Suomen ympäristökeskus luontosuhdebarometrissään. Koronaeristysten aikana suomalaiset olivat useimpia maailman ihmisiä onnekaamassa asemassa: pääsimme ulos. Kaupungeissakaan ei ollut tarpeen määrätä ulkonaliikkumiskieltoja, vaan lenkille sai lähteä vapaasti.

Suomalaiset saivat koronaeristysten aikana voimaa luonnosta. Luontosuhdebarometrin mukaan neljännes suomalaisista kertoi luontosuhteensa vahvistuneen kevään 2020 aikana. Erityisen paljon luonnon arvostus nousi alle 25-vuotiaiden suomalaisten keskuudessa.

Ulos pääseminen vaikutti sekä kuntoon että mielenterveyteen. Luontosuhde tuo kriisin keskellä turvaa ja vahvistaa jatkuvuuden kokemusta. Luontoon pääseminen on kansallinen vahvuustekijä, jota kannattaa entisestään vahvistaa.

Pöpöt rakastavat ahdasta kaupunkia, ikävä kyllä

Kaupunkeja ei ole suunniteltu pandemiaturvallisiksi. Päinvastoin. Tuhansien vuosien kaupunkihistoriassa on eletty lukuisia vaiheita, joissa "maaseutu tuottaa uutta väestöä ja kaupunki tappaa sitä", kuten tietokirjailija Risto Isomäki tiivistää. Kaupungit alkoivat muuttua yleisesti ottaen turvalliseksi elinympäristöiksi Euroopassa vasta 1800-luvulla, kun hygieniaymmärrys ja -infrastruktura kehittyivät.

Tulevaisuudessa kaupunkielämään voi liittyä uusvanhoja riskejä. Korona voi jäädä jossain muodossa pysyväisluonteiseksi vit-saukseksi, jota rokotekaan ei lopullisesti nitistä. Koronan jälkeen voi tulla uusia, Covid 19:ää paljon vaarallisempiakin tartuntatauteja.

Bakteerien kehittyminen antibiooteille vastustuskykyisiksi on tunnistettu riski, joka toteutuessaan on todella suuri maailmanlaajuinen ongelma. Tilanteessa, jossa antibiootit eivät enää tehoa, mikä tahansa bakteeritulehdus – vaikkapa virustartunnan jälkitautina tai sivuvaikutuksena – voi olla kuolemaksi.

Siinä tilanteessa virusten ja bakteerien välttely on ensiarvoisen tärkeää. Ja silloin tila ja väljyys nousevat ennennäkemättömään arvoon.

Väljä, vihreä kaupunki on tiheää turvallisempi missä tahansa oloissa. Jo antibioottiresistenssin uhka on riittävä syy muuttaa näkökulmaa kaupunki- ja laajemmin yhdyskuntasuunnittelussa. Mitä vähemmän ihmiset saavat toisiltaan mitä tahansa tartuvia tauteja, sitä pienempää on myös antibioottinen kulutus ja sitä vähemmän bakteereilla on mahdollisuuksia kehittää antibiooteille vastustuskykyisiä kantoja.

"Jos väestön pakkautuminen kaupunkikeihin saataisiin kääntymään niin, että yhä useampi asuisi pienissä taajamissa tai maalla, tällä käänteellä olisi pitkällä aikavälillä tavattoman myönteisiä vaikutuksia. Kasvihuonekaasupäästöjä tuotetaan kaupunkielämässä enemmän kuin maalla, joten ilmaston tila kohenisi. Tulo- ja varallisuuserot pienentyisivät. Kiinteistöt säilyttäisivät arvoaan myös haja-asutusalueilla. Vastaavasti kaupungeissa asumisen hinta laskisi, kun asuntojen kysyntä vähenisi. Näin myös nuorilla, joiden on opiskelun ja työelämään asettumisen takia välttämätöntä olla kaupungissa, olisi paremmin varaa asumiseen ja elämiseen.

Jos nykyistä jonkin verran suurempi osa väestöstä asuisi pienissä taajamissa ja maaseudulla, yhteiskunta olisi kokonaisuutena entistä vakaampi."

Risto Isomäki, tietokirjailija

Haluamme ulos! Minne?

Maaseudulla ulkoilupaikan löytäminen ei ole ongelma, mutta kaupunkien suosituimmat ulkoilureitit olivat koronakeväänä melko kansoitettuja. Tästä heräsi monelle liikkujalle ajatus, eikö vapaaseen ulkonaoloon varattuja tiloja voisi ja pitäisi kaupungeissakin olla enemmän.

Tilan raivaaminen kaupunkien täyteen rakennetuista keskustoista voi tuntua mahdollottomalta ajatukselta, mutta siihen on monissa maailman suurkaupungeissa jo ryhdytty.

Esimerkiksi Skotlannin pääkaupungissa Edinburghissa on määrätietoisesti rakennettu kävelyreittejä kaupunkialueen sisälle. Tämä on edellyttänyt mietintää siitä, miten viheralueelta toiselle pääsee mahdollisimman "vihreää polkua" pitkin, miten kävelyreiteistä muodostetaan kokonaisuuksia ja mitä on ehkä pitänyt purkaa alta pois. Purettavan rakennuksen tilalle ei automaattisesti rakenneta uutta vaan tarkastellaan, tarvitaanko tilaa mieluummin ulkotilana.

EU:n tilastoviraston Eurostatin mukaan Pohjoismaiden kaupunkilaiset ovat muiden EU-maiden kaupunkilaisia tyytyväisempiä kaupunkiluontoonsa ja ulkoilumahdollisuuksiinsa kaupunkialueella. Kuitenkin myös pohjoismaisilla kaupunkiasukkailla on paljon toiveita ympäristönsä viherryttämisestä sekä väljyyden ja ulkoilumahdollisuuksien lisäämisestä nimenomaan kotiensä läheisyydessä. Kansallispuistojen ja ulkoilualueiden olemassaolo kauempana kotoa ei vastaa jokapäiväiseen ulkoilutarpeeseen, mikä tuli koronaeristysten aikana käytännössä todetuksi.

"Koronan aikana ihmisiä siirtyi maalle koronalta turvaan, mutta se oli tilapäistä. En usko suureen maallemuuttoon. Ihmiset asuvat kaupungeissa, koska he tykkäävät siitä: on kahvilat, ystävät, festarit, koko kulttuuri. Kaupungeissa halutaan asua, vaikka se on kallista."

Joonas Tuhkuri, väitöskirjantutkija, MIT

Haluamme tilaa! Mistä sitä saadaan?

Pyöräily on vakiintunut liikennemuoto monissa suomalaisissa kylissä, taajamissa ja kaupungeissa. Kaupungeissa suurimpia esteitä pyöräilylle ovat pyöräteiden puute ja pelko joutua ajoradalla tai tietä ylittäessä auton kolhimaksi. Paikoissa, joissa autoliikennettä on paljon, pelko ei ole aiheeton.

Korona-aika teki mahdollottoman mahdolliseksi ja muutoksen nopeaksi monissa maailman suurkaupungeissa.

Belgian ja samalla Euroopan unionin pääkaupunki Bryssel ilmoitti huhtikuussa 2020, että se sulkee käytännössä koko keskustansa autoliikenteeltä. Ydinkeskustaan pääsee autolla vain erityisestä syystä (huoltoajo, liikuntavammaisuus), auton on oltava vähäpäästöinen ja nopeusrajoitus keskusta-alueella on 20 kilometriä tunnissa. Järjestelyn tarkoitus on helpottaa jalankulkijoiden välisten turvavälien ylläpitoa: kun myös autokatut määritellään jalankulkualueiksi, tilaa tulee jokaista kävelijää kohden merkittävästi enemmän. Puhtaampaa ilmaa on myös mukavampi hengittää. Jalankulkijoiden ohella uusi keskusta-ajattelu suosii pyöräilijöitä.

Pohjoisitalialainen Milanon kaupunki ilmoitti kesällä 2020 muuttavansa 35 kilometriä autoteitään kevyen liikenteen väyläksi. Kaupunki on pitkään kärsinyt ilmansaasteista, ja koronaepidemian alussa se oli myös taudin pahimpia leviämisalueita. Tässä ahdingossa kaupunki kuitenkin piti mahdollisena toteuttaa radikaaleja uudistuksia. Ulkonaliikkumiskiellotojen seurauksena kaupungin autoliikenne väheni enimmillään jopa 75 prosenttia. Tämä oli oikea hetki ottaa tilaa toiseen käyttöön pysyvästi.

"Vain yhteydessä luontoon pysyy hermosto kunnossa, mieli älyllisesti tasapainossa ja pystyy harkitsemaan tekojensa arvoa."



Milanon pormestari Marco Granelli kertoi brittiäiselle The Guardian -lehdelle, että autoilun vähentämistä oli tätä ennen tuloksetta yritetty vuosien ajan. ”Kun joka paikka on täynnä autoja, ei ole tilaa ihmisille, ei ole tilaa liikkuu, ei ole tilaa myöskään taloudelliselle toiminnalle muualla kuin rakennusten sisällä. Totta kai haluamme avata talouden ja tukea taloudellista toimeleaisuutta, mutta se tapahtuu nyt uudelta pohjalta”, Granelli sanoi. Hänen mukaansa uudenlainen tilankäyttö luo kaupunkiin mahdollisuuksia myös uudelle taloudelliselle toiminnalle – entistä kestävämmällä pohjalla. Taloudellista toimintaa voi harjoittaa muullakin tavalla kuin ajamalla autolla keskustassa.

Se, mikä ennen pandemiaa tuntui mahdottomalta ajatukselta – autottomat kadut – muuttui koronakriisissä yhtäkkiä mahdolliseksi. Kun autot vähenivät, ihmiset ottivat polkupyöränsä varastoista ja ostivat pyöräliikkeen tyhjiksi – syystä, että pyöräily tuntui nyt turvallisemmalla kuin koskaan ennen; keskustoihin uskalsi lähteä ilman suurta pelkoa auton alle jäämisestä. BBC:n kokoamien tietojen mukaan polkupyöräliikenne lisääntyi esimerkiksi Milanossa, Pekingissä ja New Yorkissa useita kymmeniä prosentteja vain muutamassa kuukaudessa. Philadelphiassa polkupyöräily lisääntyi 150 prosenttia heti, kun kaupungin pääkaduille alkoi mahtua pyörällä turvallisesti. Polkupyörät valtasivat kadut myös Kolumbian pääkaupungissa, miljoonakaupunki Bogotassa.

Uudessa-Seelannissa ja Skotlannissa hallinnot osoittivat nopeasti rahoitusta uusien pyöräreittien perustamiseen. Britannia kevensi hallinnollisia määräyksiä helpottaakseen sitä, että paikallishallinnot voivat sulkea teitä moottoriajoneuvoilta pikaisessa aikataulussa.

Busseihin ja paikallisjuniin liittyvät tartuntariskit ovat toisaalta omiaan lisäämään yksityisautoilua. Ainakin Peking, Shanghai ja Milano tunnistivat tämän riskin. Siksi uudet pyöräilyä helpottavat ja autoilua hankaloittavat ratkaisut otettiin käyttöön erittäin nopeasti.

Metroon liittyvien virusriskien takia Pariisissa luotiin jo keväällä 2020 useita kymmeniä kilometrejä uusia pyöräkaistoja, jotka seuralivat metrolinjojen kulkua. Pormestari Anne Hidalgo on luvannut, että vuoteen 2024 mennessä kaikki keskustan kadut ovat ”pyöräilijäystävällisiä” samalla, kun yli kaksi kolmasosaa keskustan kadunvarsien autopaikoista yksinkertaisesti poistetaan. Kadunvarsipaikoista saatava tila muutetaan pyöräkaistoiksi.

New Yorkin kaupunkialueen katuja on kevään ja kesän 2020 aikana poistettu autojen käytöstä noin 100 mailia (160 km). Pormestari Bill de Blasio kertoi medialle, että kyseessä on vasta alku: New York City jatkaa pandemian helpotettua isoa muutosta kohti ”avointa kaupunkitilaa”, joka palvelee ensisijaisesti kevyttä liikennettä.

Pohjoismaiden pääkaupungeista Oslo on poistanut keskustasta suuret määrät pysäköintipaikkoja, mikä on vähentänyt autoilua keskustassa. Ydinkeskustassa yksityisautoilu on kokonaan kielletty. Autoton keskusta -suunnitelmaa kannattaa noin puolet kaupunkilaisista, kolmannes on sitä vastaan.

Ehdotuksia



Vihreät ja väljät ympäristöt otetaan suunnittelun lähtökohdaksi myös kaupungeissa. Jos tähän tarvitaan lisää tilaa, mietitään, mistä sitä voidaan saada. Autoilta? Parkkipaikoilta? Purettavilta rakennuksilta? Joutomailta?



Kaupunkien ja kuntakeskusten suunnitellaan järjestelmällisesti lisää luontopolkuja ja ulkoilureittejä. Tilaa tulee järjestää myös pyöräilylle ja skeittailulle. Kaikkien paikkojen on oltava esteettömiä, jotta niitä voivat vaivatta käyttää myös pyörötuoleilla ja rollaattoreilla liikkuvat ja lastenvaunuja työntävät.



"Ei pidä tyytyä uinumiseen ja henkiseen happanemiseen."



Monimuotoisuus tuo turvaa – aina ja kaikessa

Iskunkestävä ja vastustuskykyinen yhteiskunta on monimuotoinen. Monimuotoisuus tuo turvaa ja helpottaa sopeutumista muutoksiin. Tämä koskee luontoa, elinkeinoja ja ihmisen kaikkea muutakin toimintaa – sekä ihmistä itseään.

Useat haastateltavat ottivat tätä selvitystä tehtäessä esiin sanan biodiversiteetti, luonnon monimuotoisuus. Sen vaaliminen on iskunkestävän ja vastustuskykyisen Suomen keskeinen tehtävä, koska ilman luonnon monimuotoisuutta myöskään ihmisen elämälle maapallolla ei ole edellytyksiä.

Luonnon monimuotoisuus ja sen vaaliminen eivät ole kaukaisia asioita, jotka kuuluvat aina jollekulle muulle. Päinvastoin: monimuotoisuutta tulee varjella joka paikassa. Tässä meidän kylässä tai kaupunginosassa, meidän kunnassa tai kaupungissa. Meidän lähipuistossa, tuossa viereisessä metsässä. Meidän kotipihalla, heti siinä ulko-oven vieressä, ja joka paikassa sen jälkeen.

Tästä syystä useat haastateltavat ehdottivat *biodiversiteetin nostamista kuntapolitiikan kärkiteemojen joukkoon*. Luontoa, arvokasta ja vaalimisen arvoista, on aivan jokaisessa kunnassa. Jokainen asukas pystyy tekemään sen hyväksi jotain.

Monimuotoisuusajattelu on kestäväntä kehitystä myös kunnan elinkeinopolitiikassa. Synkkää on, jos kunnassa on yksi suuri työllistäjä, joka sitten päättää lopettaa. Vahvempi on yhteisö, jossa tehdään monenlaista. Jos yksi yritys menee nurin, muut edelleen toimivat ja työllistävät. Kansantalouksien tasolla vahva on esimerkiksi Tanska, jonka työssä käyvistä väestöstä suurin osa toimii pienissä yrityksissä.

Erikoistuminen tuottaa kilpailuetua, mutta liika erikoistuminen lisää haavoittuvuus-riskiä. Yhteiskuntaa on vuosikymmenet kehitetty erikoistumisen ja optimoinnin hengessä. Uusi monimuotoisuusajattelu haastaa tämän näkemyksen – monipuolisuus, kirjavuus, näennäinen "sekalaisuus" on muuttuvissa olosuhteissa turvaa tuottava tekijä.

Monimuotoisuus koskee myös ihmistä itseään. Jokaiselle yhteisölle on eduksi, että siihen kuuluu eri-ikäisiä ja muutenkin erilaisia ihmisiä. Kunta, jonka väestö jatkuvasti ikääntyy tai elinkeinorakenne yksipuolistuu, voi saada apua aktiivisesta *monimuotoisuusajattelusta*.

Millä keinoin voimme olla erityisen lapsiystävällisiä? Entä nuorisoystävällisiä? Osaammeko ottaa vastaan ulkomailta muuttavia ihmisiä? Osaammeko suhtautua myönteisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin ihmisiin ja heidän perheisiinsä? Miten voimme kaikessa viestinnässämme kertoa, että kuntaamme ovat kaikenlaiset ihmiset tervetulleita?

Monimuotoisuuden edistäminen on hyvä lähtökohta, kun mietitään syrjäseuduilla asumista ja haja-asutusalueiden kehittämistä. Kaupungeissa monimuotoisuusajattelu koskee kaupunkisuunnittelua, eri ihmisryhmien vuorovaikutusta ja mahdollisuuksien tasa-arvoa eri lähtökohdista tuleville.

"Monella tulee poru, kun norpanpoikaset kuolevat. Mutta yhtä lailla meidän pitää osata olla huolisamme vaelluskaloista, hömötiaisisista, lahottajista tai monipuolisesta, ainutlaatuisesta suoluonnosta."

Sofia Savonen, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

"Ruoantuotannossa diversiteetti, moninaisuus, on vahvuus. Suomen kannattaa huolehtia proteiinomavaraisuudesta (valkuaisomavaraisuudesta) ja siitä, että tuotanto on riittävän monipuolista. Onko kasvi- ja eläintuotannon suhde oikea? Kumpaakin tarvitaan, mutta missä suhteessa? Tuotannon kannattavuudesta on huolehdittava yhteisesti, koska muutoin tuotantoa ei ole."

Antti Puupponen, yliopistotutkija

Kaupunkipuistokin voi olla monimuotoisuuden keidas

Kaupunkikeskustojen asukkaista useimmilla ei ole omaa pihaa. Suomen ympäristökeskuksen luontosuhdebarometrin mukaan kolmannes suomalaisista nimeää tärkeimmäksi luontoalueekseen kodin lähistöllä sijaitsevat vihrealueet ja puistot. Nämä ovat erityisen tärkeitä kahdelle ryhmälle: opiskelijoille ja ikääntyneille. Puistojen jokapäiväisiä käyttäjiä ovat myös lapsiperheet.

Maailman suurkaupungeissa on viime vuosina yleistynyt uudenlainen kaupunkipuistojen ja -puutarhojen hoito. Samalla, kun huoli luonnon monimuotoisuuden säilymisestä on lisääntynyt, yhä useamman kaupungin ympäristö- ja kaupunkisuunnitteluviranomaiset ovat poliitikkojensa johdolla päättäneet, että monimuotoisuuden vaaliminen voi kuulua myös kaupunkipuiston keskeisiin tehtäviin. Tämä linjanmuutos näkyy esimerkiksi hoidettujen nurmikkojen vähenemisenä. Entisten siistien, lyhyeksi leikattujen nurmikenttien sijaan puistossa voi olla niittyä, heinikköä tai muuta monimuotoisempaa kasvillisuutta.

Tasaisen nurmen ylläpitäminen edellyttää usein torjunta-aineiden käyttöä, ja joka tapauksessa se edellyttää energiaa kuluttavien, melua tuottavien leikkuukoneiden käsittelyä ja työtunteja. Luonnonmukaisempi kasvillisuuden hoito kaupunkipuistoissa voi tarkoittaa myös sitä, että kasvilajeja valitaan estetiikan ja kestävyys ohella muillakin perusteilla.

Suomessa vähitellen yleistynyt kokeilu on taloyhtiöiden pihojen koristepe-nsaiden korvaaminen esimerkiksi viinimarja- tai karviaispensailla. Pensa-ahoitotyön määrä on suunnilleen sama, mutta hyötykasvi tuottaa estetiikan lisäksi satoa asukkaille.

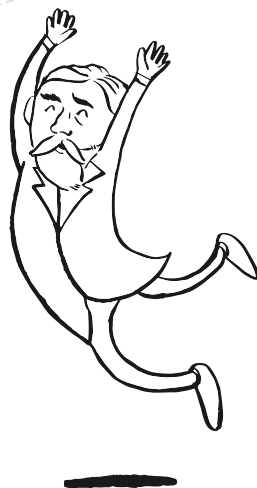
"Vielä 70-luvulla lähdettiin maalta pois siksi, että ilmapiiri oli liian yksipuolinen ja siksi ahdistava. Nyt sekin on muuttunut. Maalle on muuttanut uusia ihmisiä, jotka ovat tuoneet uusia asioita ja ajatuksia. Ymmärtäväinen arvopohja on maaseudun perinnettä. Maalla ollaan armeliaampia myös heikkoutta kohtaan, ja liian ökylle nauretaan."

Tuomas Kuhmonen, tulevaisuuden-tutkija, tutkimusjohtaja

"Rasismi ja muu syrjintä ovat kehityksen esteitä. Ne hau-rastuttavat yhteiskuntaa. Jos jo ennen kriisiä ollaan keske-nämme huonossa tilantees-sa, miten voimme selviytyä kriiseistä ylipäättään?"

Sofia Savonen, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

"Paikalliset tavat, yhteishenki, talou-dellinen hyvinvointi, yhteiskunnan eheys, ne käyvät vuosi vuodelta yhä tärkeämmiksi tekijöiksi yksi-tyisten menestykselle."



”Maatalousyrittäjillä on hyvin paljon kiinnostusta monipuolistaa tuotantoaan, uudistaa toimintatapojaan ja tehdä eri tavoin kuin ennen. Investoinnit ovat kuitenkin usein isoja. Jos yhteiskunta pitää tätä tärkeänä, se voi kannustaa ja tukea yrittäjiä muutokseen.”

Antti Puupponen, yliopistotutkija

”Luonto tulee aina ensin. Emme yksinkertaisesti voi ekologisesti ylittää luonnon kantokykyä. Tämä pitäisi nyt kaikkien viimein ymmärtää. Yrityksille sanoisin, että katastrofi on huono bisnesympäristö, ajatella sitä.”

Sirpa Pietikäinen,
Euroopan parlamentin jäsen

Ehdotuksia



Kunta omaksuu *monimuotoisuuden edistämisen* keskeiseksi strategisen ajattelunsa osaksi. Kunta suosii kaikessa toiminnassaan diversiteettiä eli moninaisuutta luonnossa, elinkeinoelämässä ja kulttuurissa. Kunta arvostaa näkyvästi myös sitä, että kunnassa asuu erilaisia, eri taustoista tulevia ihmisiä, joilla on erilaisia ominaisuuksia, kiinnostuksen kohteita, arvostuksia, osaamisia, näkökulmia ja perheitä. Kunta kehittää *monimuotoisuusosaamistaan* eli hyödyntää diversiteetin tarjoamia mahdollisuuksia tehokkaasti.



Kuntakeskuksen tai kaupungin keskustan puistoalueista kehitetään *biodiversiteetin keitaita*. Niitä aletaan suunnitella ja hoitaa tavalla, joka ylläpitää ja hoitaa lajien kirjoa. Nurmikoita muutetaan kukkaniityiksi. Turha ruohonleikkuu lopetetaan. Pienetkin vihreät suikaleet sopivissa paikoissa voivat erikoistua vaikka pörräisten palvelukseen.



Kunta suosii sitä, että luontokohteiden ympärille rakennetaan *kestävän kehityksen mukaista retkeilyä* ja pientä elinkeinotoimintaa, kuten opaspalveluita.



Erikoistumisen ja optimoinnin sijaan kunnan, kylän, kaupunginosan tai kaupungin kehittämisessä otetaan aina *aktiivinen monimuotoisuusajattelu*. Puuttuuko meiltä tiettyjen alojen yrityksiä, vaikka pieniäkin? Miten järjestetään monipuolisempia ja samalla yksilöllisempiä palveluita? Asumisen, opiskelun, työn, yritystoiminnan ja palveluiden rinnalla kulkee koko ajan luonto: missä on meidän kaupunkisuo?



Kunta lisää määrätietoisesti *sosiaalista osaamistaan eli edistää ihmisten ja ryhmien taitoja tulla toimeen keskenään*. Se, että Suomessa elää monenlaisia ihmisiä, ei ole uusi asia. Osaamiselle on jo vankka perusta, ja sitä voidaan entisestään kehittää. Keinoja ovat koulutukset, yhteistoiminta, integroivat palvelut, johdon sitoutuminen ja viestintä. Sosiaalinen osaaminen ei ole vain poliitikkojen tai viranhaltijoiden, vaan myös järjestöjen ja kuntalaisten asia. Suomesta voi tulla maailman paras rakentavan keskustelun maa, jos näin haluamme.



Taloyhtiöt ottavat piha-alueidensa hoidossa lähtökohdaksi *monimuotoisen luonnon*. Kerrostalopihalla voivat viihtyä myös linnut ja hyönteiset, sammaleet, jäkälät ja lahottajat. Mikään ei estä kasvattamasta kerrostalopihalla ja puistoissa koristepensaiden sijaan tai lisäksi myös esimerkiksi viinimarjoja, karviaisia ja omenia.



Monimuotoisuutta voi edistää myös hyvin *pienessä mittakaavassa*. Pienpihoilla ja parvekkeillakin itse kukaan voi toteuttaa omia pikkuruisia monimuotoisuushankkeitaan: perhosbaaria, lahottajaparatiisia, lintujen talviruokintaa, sammaltarhaa...



Kaikki *turha leikkaaminen, katkominen ja niittäminen lopetetaan*. Tienpientareet saavat kukkia, kaupunkinurmikoiden paikalle voidaan perustaa kukkaniittyjä, turha pörräminen ruohonleikkureilla lopetetaan ympäristösyistä. Entisten nurmikkojen kasvillisuus suunnitellaan monimuotoisuutta tukevaksi.



Tehdään itse, tehdään täällä – ruokaa, energiaa, työtä

Iskunkestävä yhteiskunta on osa keskinäisriippuvaista maailmaa, mutta tulee aika pitkälle toimeen omillaankin. Oma työ, oma ruoka ja oma energia työllistävät ja tuottavat hyödykeitä myös ympäristön kannalta kestävästi. Uusi omavaraisuus ei merkitse paluuta vanhaan, vaan siirtymää uuteen aikakauteen.

Aikana ennen koronaa sana ”omavaraisuus” kuulosti julkisessa keskustelussa monen korvissa muinaisjään-teeltä: eikö ajatus omavaraisuudesta ollut globaalin maailmankaupan ja työnjaon aikakaudella jo pahasti vanhentunut!

Nyt sana on noussut uuteen arvoonsa. Useat tämän selvityksen haastateltavat nostivat esiin ajatuksen, että elintarvike-, ravinne- ja energiaomavaraisuuden parantaminen on paitsi järkevää, myös taloudellista ja ekologisesti perusteltua. Venäjän hyökkäys Ukrainaan synnytti nopeasti koko Euroopan laajuisen keskustelun energiaomavaraisuuden eduista, tai vähintään yksipuolisen riippuvuuden haitoista. Koska Ukraina kuuluu Euroopan suuriin ruoantuottajiin, sota herätti huolen elintarvikehuollosta kansainvälisestikin.

Lähellä kasvanut ruoka suojelee ilmastoa. Suomalaisten ruokavalion ytimen tulee tulla kotimaasta. Mangoa ja avokadoa voi syödä, jos niitä saa, mutta jos tulee hetki, jona ei saa, mikään ei siihen romahda.

Keskinäisriippuvainen maailmantalous, jossa suhteellista etua on mitattu vain ja ainoastaan tuotantokustannuksilla, ei nopeasti taivu uusomavaraisuuden aikakauteen. Mahdolliselta näyttää vähittäinen muutos, jota ajoittain toistuvat, koronaviruksen ja sotien kaltaiset epäjatkuvuustilanteet aina vauhdittavat. Mielekäs aikajänne muutoksen tavoittelussa on noin 30 vuotta.

”Kun puhutaan uudesta omavaraisuusajattelusta, ei tarkoiteta sitä, että joka talossa pitäisi taas olla kolme kanaa ja lammas ja porkkanapenkki. Ei tässä olla palaamassa mihinkään vanhanmalliseen torpan pihapiiriin. Uusi omavaraisuus liittyy vaiheeseen, jossa fossiilitaloudesta siirrytään bio- ja kiertotalouteen. Tämä siirtymä on meneillään nyt”, tulevaisuudentutkija Tuomas Kuhmonen sanoo.

Uusi omavaraisuus merkitsee ruokaa tuottavien maatilojen energia- ja ravinneomavaraisuutta joko yksittäin tai ryhminä. Aurinko-, tuuli- ja bioenergiaa tuotetaan hajautetusti. Alueellinen ruoantuotanto vahvistuu. Paikallistalous voimistuu.

Tuomas Kuhmosen mukaan uusi omavaraisuus ei merkitse myöskään rajat kiinni -ajattelua – päinvastoin, yhteistoiminta maapallon muiden asukkaiden kanssa on sekä välttämätöntä että suotavaa. ”Nyt olisi hyvä hetki miettiä, missä asioissa Suomella pitäisi olla nykyistä korkeampi omavaraisuus, missä taas riittää vähempi. Huoltovarmuutemme on suunniteltu maailmaan, joka toimii aika hyvin. Kuitenkin meidän on huolehdittava itsestämme myös sellaisessa maailmassa, joka toimii epävakammin”, Kuhmonen sanoo.

”On syytä miettiä, kuinka paljon voitaisiin rehuntuotannossa korvata tuontipanoksia omalla tuotannolla. Siinä voisi olla vielä parantamisen varaa.”

Antti Puupponen, yliopistotutkija

”Kööpenhaminassa päätettiin, että kaikki kaupungin tarjoama koulu- ja laitoshuone on lähialueilla tuotettua luomua. Se määriteltiin hankinnan kriteeriksi. Sitten tarvittiin vain osaava ja tarpeeksi hankala juristi hoitamaan riidat, joita linjauksesta tietysti jonkin verran syntyi. Kun hankinta hoidettiin kilpailuoikeuden näkökulmasta oikein, kaupunki pääsi haluamaansa lopputulokseen.”

Ossi Martikainen, Lapinlahden kunnanhallituksen pj.

"Tavarakasojen kartuttaminen kiihottaa yhä tavaranhimoa... kaikkien katseet kiinnittyvät tavaraan. Tavara on aikamme onnenlähde, elämänkysymysten vastaus, jumala."



Toisin sanoen: mitä syömme, jos tavarankuljetukset eteläiseltä pallonpuoliskolta syystä tai toisesta takkuavat? Bataatin voinee ilman suurta tuskaa korvata perunalla, mutta kahvin kanssa on jo hankalampaa.

Kuhmosen mukaan ruokajärjestelmän kaltaisten isojen rakenteiden syklit ovat hitaita, ja muutokset tapahtuvat kriisien kautta. "Nykyinen ruokajärjestelmä on kehittynyt noin 300 vuotta. Olemme nyt jähmettymisen ja kypsymisen vaiheessa, jossa polkuriippuvuus on suuri – pieniäkin muutoksia on hankala tehdä. Kauppa on keskittynyt, rakenteet ovat jäykät. Mutta ne nitisevät sieltä täältä. Moni asia vihjaa siihen, että murroksia on tulossa."

Murroksia ennakoivat monien osajärjestelmien muutokset: viestintä on internetin vaikutuksesta mullistunut. Tietotyö on irronnut suorituspaikasta. Asuminen voi tämän ansiosta hajautua. Yhdyskuntien rakenteet voivat määrittyä toisin perustein kuin ennen. Toisaalta pandemiauhat, edelleen jatkuva väestönkasvu ja konfliktit luovat uusia muutospaineita globaalisti.

Maapallon väestön ennustetaan kasvavan tällä vuosisadalla vielä 9—11 miljardiin (nykyisestä vajaasta 7,5 miljardista) ennen kuin se 30—50 vuoden kuluttua kääntyy laskuun.

"Ruokaa tarvitaan suurille määrille ihmisiä. Tähän tarvitaan suurien toimijoiden rinnalle paljon pieniä toimijoita. Nyt suurten ja pienten tasapaino ei ole alkuunkaan hyvä, pieniä on liian vähän. Mutta kriisit murtavat rakenteita ja tekevät tilaa pienille", Tuomas Kuhmonen sanoo.

Tämä monimuotoisuus – pienten ja suurten rinnakkainelo – on Kuhmosen mukaan yhteiskunnan resilienssitakuu. Vaikka jokin osa systeemistä ei toimisi, muut toimivat.

Ravinteet kiertävät myös kaupungeissa

Tuomas Kuhmosen visioima bio- ja kiertotalous näkyy yhtä lailla kaupungeissa. Niissäkin kasvaa yhtä ja toista. Hyvin hoidettu kompostori palauttaa ravinteet kiertoön myös rivi- tai kerrostalon pihalla tai kunnan jätehuoltoviranomaisen huomassa keskitetysti.

Isoissa kaupungeissa pienten viljelypalstojen kysyntä ylittää tätä nykyä jatkuvasti tarjonnan. Palstojen lisäämisen merkitys elintarvikeomavaraisuudessa on kokonaisuutena pieni, mutta niiden hyvinvointi- ja virkistysvaikutus on suuri. Toiminnan kulut kaupungeille ovat vähäiset. Miksi omaa aaria ei voisi olla tarjolla jokaiselle kaupunkilaiselle, joka sellaisen haluaa?

"Kotimaisen ruoan tuotantoa voi ja pitää edistää yhteiskunnan toimin. Valtakunnallista aluepolitiikkaa tulee tehdä tästä omavaraisuuden vahvistamisen näkökulmasta: mitä kaikkea pitää tehdä, että alkutuotanto on houkutteleva työ- ja elinympäristö. Kunnissa pitää kaavoittaa kaupunkiviljelyyn sopivia alueita. Myös kaupunkilaisten tulee saada kasvattaa itse osa ruoastaan, jos he haluavat niin tehdä."

Anni Ahlakorpi, opettaja, kunnanvaltuutettu

"Etätyön johtaminen edellyttää uudenlaista osaamista. Valtio voisi olla suunnannäyttäjä ja esimerkki siinä, miten toiminnot järjestetään toimiviksi myös etätyön varaan."

Hanna Markkanen, opiskelija, Keskustanuorten puheenjohtaja

Yhä useamman työ irtoaa työpaikalla olemisesta

Koronakeväänä miljoona suomalaista siirtyi kotiinsa tekemään tietokoneineen etätöitä. Etätöyövalmius ja siirtymisprosentti olivat korkeimmat koko EU:ssa. Koronakevät ei kuitenkaan edustanut nopeaa siirtymää aitoon etätööhön, vaan se oli luonteeltaan ”hätäetää”.

Vaikka mielipidetiedusteluissa jopa puolta miljoonaa työntekijää edustava otos ilmoitti, että tekisi mielellään etätöitä vastaisuudessakin, näin radikaali muutos ei vaikuta todennäköiseltä.

”Työpaikalla olemisen vaatimus on edelleen vahva. Vaikka Suomessa on hyvin paljon töitä, joita pystyisi tekemään paikasta riippumatta, työkuultuuri on edelleen suurin este”, Tuomas Kuhmonen sanoo.

Työsuorituksen mittaamisen tapoja ja itse työn tekemisen tekniikkaa on jo olemassa. Muutos on meneillään.

”Olen niin iloinen siitä, että työpaikkani Jyväskylän yliopisto teki päätöksen etätöiden vakiinnuttamisesta! Aiemmin etätöistä piti tehdä sopimus erikseen. Nyt puolet ajasta voi tehdä etänä. Se, mikä vielä vähän aikaa sitten tuntui vaikealta tai mahdottomalta, muuttui yhtäkkiä mahdolliseksi, kun koronan takia etätöihin siirtyneinä huomasimme, että työt hoituvat aivan yhtä hyvin näin. Omassa tapauksessani ne hoituvat jopa paremmin tällä joustavalla mallilla, koska kirjoitustyö edellyttää keskittymistä”, sanoo Jyväskylän yliopistossa alumnikoordinaattorina toimiva Heli Mäki.

MIT:ssa työtä tutkivan Joonas Tuhkurin mielestä se, että miljoona suomalaista siirtyi keväällä 2020 etätöihin nopeasti, oli osoitus varsin joustavasta ja iskunkestävästä työelämästä.

Hänen omassa elinympäristössään Yhdysvaltain itärannikon ”startup-keskitymässä” etätö tai paikasta riippumaton työ ei ole poikkeus, vaan työn perusmuoto. Työtiloja ovat kahvilat, baarit, kirjastot ja kodit. Tämä on suuntaus myös Suomessa, ja se pitäisi ottaa huomioon kaikessa suunnittelussa arkkitehtuurista alkaen.

Työelämän muutoksista Tuhkuri kiinnittää huomiota siihen, että ihmiset eivät enää erityisen hanakasti muuta työn perässä ”edes Jämsästä Tampereelle”. Palkat ovat eri puolilla samansuuntaiset, mutta kaupungeissa elinkustannukset ovat selvästi korkeammat, mikä ei kannusta muuttamaan.

”Tässä tilanteessa työnantajien on mielekästä järjestää työtehtäviä sellaisiksi, että niitä voi tehdä paikasta riippumattomasti. Jos etätö ei ole poikkeus vaan normaali työnteon tapa, hyviä hakijoita tehtäviin voi ilmaantua enemmän”, Tuhkuri sanoo.

Jos paikasta riippumaton tai monipaikkainen työ yleistyvät, tilanne vaikuttaa muun muassa asumisen hintoihin. Haja-asutusalueiden hyvien asuinra-

”Mikään trendi, kuten kaupungistuminen, ei ole normi eikä loputonta. 18-vuotiaiden unelmia on tutkittu useaan kertaan, ja viesti on aina sama: jos he muuttaisivat sinne, minne haluavat, kaupunkikeskustojen väki vähenisi mutta kaupunkeja ympäröivän lähimaaseudun ja myös harvaan asuttujen seutujen asukasluku moninkertaistuisi. - - Etätöiden suurin este on edelleen organisatiokulttuuri. Maaseudulla taas on rakenteellinen ongelma asuntojen tarjonnassa. Pieniinkin kyliin on rakennettu kerros- ja rivitaloja, ja ne eivät kiinnosta sitä maalle haluaa. Hän haluaa tilan, jossa voi pitää koiria ja hevosia tai on metsää tai peltoja ympärillä. Näiden paikkojen hinnat eivät olekaan laskeneet.”

Tuomas Kuhmonen, tulevaisuudentutkija

”Niin moni toivoo, että ei tarvitsisi muuttaa pois kotiseudulta, tai että heti muutetaan takaisin kun päästään eläkkeelle. Mutta 40 vuotta on pitkä aika asua väärässä paikassa.”

Heli Mäki, alumnikoordinaattori, Jyväskylän yliopisto



"Olen jo näkevinäni nykyisten raskaitten autojen sijasta... sähkövaunuja, jotka kulkevat siroasti, äänteleättä, haise-matta, kuin ajatus."

nuksien arvo nousee, ja vastaavasti hinnat kaupungeissa laskevat. Tämä hyödyttää niitä, joiden on välttämätöntä elää ja työskennellä kaupungeissa ja keskuksissa – heidän mahdollisuutensa asua sopivissa ja kohtuullisen hintoisissa asunnoissa kohenevat.

Monipaikkainen asuminen ja työnteko edellyttävät sitä, että pienten taajamien ja haja-asutusalueiden infrastruktuuria, kuten tietoliikenneyhteyksiä, kehitetään. Tehokkaat tietoliikenneyhteydet ehkäisevät myös alueiden eriytymistä ja tuottavat tasa-arvoista hyvinvointia. Tähän kiinnittää huomiota "juureva viitasaarelainen", Helsingissä asuva ja talotekniikka-alalla toimivan yrityksen tietohallinnossa työskentelevä Eeva Vesterinen.

"Toimitilojen tarve tulee pysyvästi muuttuman. Olemassa olevia, tyhjilleen jääneitä toimistorakennuksia tulisi modernisoida etätyötiloiksi. Se olisi joka kunnassa hyvää elinkeino- ja elinvoimapolitiikkaa", Vesterinen sanoo.

Vesterinen esittää, että kunnat ottaisivat asiakseen etätyötilojen tarjoamisen monipaikkaisesti eläville ja vähintään osittaista etätyötä tekeville ihmisille. "Erinomainen esimerkki tästä on Viitasaarella toimiva, kaikille avoin etätyötila Lennätin (lennatin.fi). Siellä on säädettävät pöydät ja tuolit, neljän hengen äänieristetty neuvottelutila, tehokas verkko, isot näytöt, yhteisöllinen ilmapiiri ja paikalla ihminen apua tarjoamassa."

"Sosiaalisuuden pohja voisi olla siellä, missä ihminen elää, ei siellä, missä hän vain käy töissä. Jos omaa työtä voisi tehdä myös vaikka oman kerrostalon ylimmän kerroksen taloyhtiötyöhuoneissa, tutustuisi naapureihin yhtä hyvin kuin työkavereihin."

*Heli Mäki, alumnikoordinaattori,
Jyväskylän yliopisto*

"Ihan hyvä työkuulttuurin muutos olisi jo sekin, että lakataan menemästä sairaina töihin. Pienessä flunssassa voi jaksaa tehdä etätyötä, mutta mihinkään ei saisi lähteä keittää toista tartuttamaan. Ei flunssassa työpaikalle, vaan joko etätyöhön tai petiin! Tämä voitaisiin oppia nyt."

Risto Isomäki, tietokirjailija

"Jokaisessa uinailee luomisen nerontuote."



Kaksoiskuntalaisuus on kysymys, johon tulisi löytää pikaisesti käytännöllinen ratkaisu.

"Monipaikkaisuus on osa ihmisten elämää, on aina ennenkin ollut. Perustuslaillisiin ja muihin periaatteellisiin ongelmiin tämä ei saisi enää törmätä. Päättäjien pitää hakea käytännöllinen, ihmisiä palveleva ratkaisu niille, jotka elävät arkeaan monipaikkaisesti useammalla kuin yhdellä paikkakunnalla. Tämä ratkaisu palvelee samalla kuntia ja niiden palveluja ja ratkaisee kerralla monta ongelmaa", Vesterinen sanoo.

Kun puhutaan "tulevaisuuden työstä", kyse ei ole vain nykyisenkaltaisista tehtävistä, joita tehdään toisissa paikoissa tai toisenlaisin välinein kuin nyt. Kyse on myös alkutuotannon uusista toimintatavoista ja sisällöistä, energiantuotannon uusista muodoista, materiaalikierrosta ja uusista materiaaleista. Niiden tuottamisen tavat, ajat ja paikat voivat olla aivan muuta kuin se, mitä nyt osaamme niistä ajatella.

"Ei ole tulevaisuutta ilman bionaloutta. Metallit ja betonit on korvattava jollain. Puusta ja muusta biomassasta on tehtävä se, mikä tähän asti on tehty kemianteollisuudessa fossiilisista aineksista. Mahdollisimman suuri osa teräksestäkin kannattaisi korvata puusta (ligniinistä) tehdyillä hiilikuiduilla. Tämä kaikki on sitä työtä, jota ihmiset tulevaisuudessa tekevät."

Risto Isomäki, tietokirjailija

"Olen työssäni viime aikoina haastatellut viljelijöitä, ja heillä on varsin paljon kiinnostusta energiaomavaraisuuteen ja esimerkiksi biokaasun tuottamiseen. Investointien rahoitus on iso kysymys."

Antti Puupponen, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto

"Yksi tulevaisuuden merkittävästi työllistäjistä on biomassan varastointi hiilen poistamiseksi ilmakehästä. Pohjoisessa tätä varastointia voi tehdä aivan eri mittakaavassa kuin tropiikissa, jossa kosteus hajottaa biomassan nopeasti."

Risto Isomäki, tietokirjailija

Energiavallankumous on meneillään jo nyt

Energiaa on kaikkialla. "Puhdasta sähköä on tarjolla rajattomasti ja edullisesti", sanoo sähkötekniikan professori Jarmo Partanen LUT-yliopistosta. Kyse on siitä, miten se tuotetaan, kuka, missä ja milloin. Perushidaste on aika itse – suuria muutoksia ei tehdä hetkessä. Kuitenkin vallankumous – siirtymä fossiilisesta energiasta uusiutuvaan – on jo meneillään.

"Maapallon aurinkovyöhykkeellä on tarjolla rajattomasti aurinkoenergiaa, ja täällä pohjoisessa riittää tuulta. Lähtökohta on hyvä. Tuulivoimakapasiteettia pystyttäisiin rakentamaan kolmin-nelinkertaisesti koko Suomen sähköntarpeeseen nähden", Partanen sanoo.

Suomen sähkönkulutus on tätä nykyä noin 90 terawattituntia vuodessa. Tästä Suomessa tuotettua sähköä on 70 terawattituntia. Uutta tuulivoimakapasiteettia on rakenteilla 50 terawattitunnin verran.

Tuulivoiman rakentaminen herättää aina keskustelua sopivista paikoista. Tilaa on, mutta aina on joku, jonka näkökenttään ja elinpiiriin voimala osuu. Partanen toivoo kansalaisilta suhteellisuudentajua sekä etujen ja haittojen punnitsemista.

Tuuli- ja aurinkovoimaa tuotetaan laajassa mitassa vain siellä, missä on tilaa. Hajautettu energiantuotanto työllistää merkittäviä määriä ihmisiä. Tuulivoiman rakentaminen ja tuotanto tuottavat haja-asutusalueille tuhansia uusia, pysyviä työpaikkoja. Maanomistajat saavat vuokratuloja ja kunnat kiinteistöveroja tuulipuistoista.

Tuuli- ja aurinkovoima ovat paikallisia, hajautettuja ratkaisuja. Sellaisina ne ovat varsin iskunkestäviä ja vahvistavat järjestelmää kokonaisuutena. Jos yhdessä paikassa on ongelma, tuotanto jatkuu muualla.

Aurinkovoima yleistyy etenkin pienissä, paikallisissa sovelluksissa. "Sitä alkaa moni tehdä itse. Jos hinta vielä kerran puolittuu, paneeleja ja omia pieniä voimaloita tulee kaikkialle. Tilanne on verrannollinen ilmalämpöpumppeihin. Kun hinta laskee pariin kolmeen tonniin, niitä on monien mahdollista hankkia", Partanen sanoo.

Partanen arvioi, että lähivuosina aurinkovoimasta tulee "markettikamaa" monissa pienissä, käytännöllisissä sovelluksissa. "Pieni kylmälaukku voi viilentää itse itsensä auringossa ja toimia jääkaappina, kun mennään retkelle sähköttömään paikkaan. Aurinkovoimaa tullaan käyttämään puhelimen lataukseen, tuulettimiin ja vastaaviin pieniin tarpeisiin joka puolella."

Haja-asutusalueilla yhä useampi haluaa tuottaa sähkönsä tai osan siitä itse. Off-grid-rakentamisessa tämä on lähtökohta.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan vauhditti Suomessa keskustelua myös energian saannista. Suomi ei ole energian suhteen omavarainen, vaan maahan tuodaan sähköä, fossiilisia polttoaineita ja maakaasua. Tästä tuonnista merkittävä osa on Venäjältä. Jos tai kun Venäjän-tuontia halutaan vähentää tai siitä halutaan luopua kokonaan, korvaavaa energiaa on hankittava kiireisesti. Paras vaihtoehto olisi lisätä omavaraisuutta lukuisin, usein hajautetuin keinoin.

Venäjän sota Ukrainassa kaatoi myös Pyhäjoelle rakennettavan, venäläiseen tekniikkaan perustuvan ydinvoimalan. Hankkeen keskeytymisen vaikutukset ovat mittavat.

Partanen näkee energia-alalla suuria tulevaisuuden mahdollisuuksia. Suomessa on vahvoja energia-alan yrityksiä, jotka voivat vastata valtavaan globaaliin kysyntään.

"Sanon opiskelijoille, että vanhempanne saivat aikaan hyvinvointia ja vaurautta energiajärjestelmiä kehittämällä. Sivutuotteena tuli ongelma, ilmastomuutos, mutta te pystytte sen ratkaisemaan. Perinnöksi saatte ongelman lisäksi hyvät työkalut ja osaamisen."

Ehdotuksia

- ▶ **11** *Ostetaan läheltä.* Koulu- ja laitosruoan tulee olla lähellä tuotettua. Kunnan on kehitettävä hankintaosastaan niin, että hankinnoilla suositaan paikallista ja lähialueiden taloudellista toimintaa ja sen monimuotoisuutta. Hankintalaki ei pakota painottamaan vain hintaa. Esimerkiksi koulu- ja laitosruoan hankintakriteeriksi voidaan määritellä, että lähialueiden toimijat saavat vertailussa pisteitä sijainnistaan/lyhyistä kuljetusmatkoista. Kuntien hankinnoilla voi olla suuri vaikutus paikalliseen tuotantoon ja talouteen.
- ▶ **12** *Oma aari jokaiselle.* Kuntaan on kaavoitettava tilaa asukkaiden omille viljelypalstoille niin runsaasti, että oman aarin saa edullista vuokraa vastaan käyttöönsä jokainen palstaviljelystä kiinnostunut.
- ▶ **13** *Työpaikka kirkonkylässä.* Kuntakeskukseen perustetaan monipaikkaisia tai pysyvää etätyötä tekeviä asukkaita varten työtila, josta voi edullisesti vuokrata oman ovelisen sopen tai käyttää yhteistä tilaa. Tilassa on hyvät tietoliikenneyhteydet, äänieristetty puhelu- ja neuvottelutila, kahvinkeitin, jääkaappi, skanneri/tulostin ja mahdollisuus saada IT-tukea. Lounasravintolan läheisyys toivottavaa.
- ▶ **14** *Oma työhuone vintiltä.* Taloyhtiöt voivat rakentaa asukkaiden käyttöön edullisesti vuokrattavia minikoiskaisia työhuoneita tai isompia yhteisiä työskentelytiloja, joissa on hyvät tietoliikenneyhteydet ja mahdollisesti yhteiskäyttöistä konttoritekniikkaa, kuten skanneri/tulostin.
- ▶ **15** *Tehdään itse sähköä.* Kunta ja kansalaisjärjestöt voivat tukea neuvonnalla kaikkia toimijoita, jotka haluavat tuottaa sähkönsä kokonaan tai osittain itse, tai varmistaa sähkönsaantinsa poikkeustilanteessa omalla tuotannolla.
- ▶ **16** *Monipaikkaisuus on ihmisten elämän todellisuutta, johon on löydettävä sopivat hallinnolliset ratkaisut.* Lainsäätäjän on haettava oikeudellisesti ja hallinnollisesti mielekkäät ratkaisut kaksoiskuntalaisuuden toteuttamiseen.



Talot ja tilat turvallisiksi ja muunneltaviksi

Iskunkestävässä yhteiskunnassa tilat ovat turvallisia ja muuntelukelpoisia. Ne kestävät hyvin ulkoisia uhkia, ja ne voidaan nopeasti muuntaa alkuperäisestä poikkeavaan käyttötarkoitukseen. Normaalioloissakin on eduksi, että esimerkiksi hoivakotien asukkaat voivat tavata vierailijoitaan virusturvallisessa tilassa tai julkisen tilan ovi avautuu ilman kosketusta ovenkahvaan.

II Kun kunta rakennuttaa uusia tiloja, sen tulisi määritellä hankkeet niin, että kaikista tiloista tehdään muunneltavia. Rakennuksen käyttötarkoitus pitää voidaan muuntaa nopeasti niin, että rakennus palvelee myös kriisitilanteessa”, esittää lapinlahtelainen kuntapoliitikko Ossi Martikainen.

Kunta voi vaikuttaa rakennusluvilla myös yksityisen sektorin rakentamisen kriisivalmiuksiin. ”Hotelli voidaan suunnitella niin, että se voidaan tarvittaessa muuntaa jonkinlaiseen sairaalakäyttöön tai hätämajoitustilaksi. Jos tarvetta ei koskaan tule, hyvä, mutta jos tulee, on erinomaista, että tämä mahdollisuus on”, Martikainen sanoo.

”Nyt on aika analysoida, mitkä sosiaalipalvelut ovat sellaisia, joissa kasvo-
kainen kontakti, samassa huoneessa oleminen, on välttämättömyys.

Näitä kohtaamisia voivat olla tietyt palvelut, kuten monitarpeisen
asiakkaan kohtaaminen sosiaalityössä, mutta myös esimerkiksi vau-
vaperheen neuvolakäynti tai laitoksessa asuvan ikääntyneen tai vam-
maisen mahdollisuus tavata omaisiaan. Näissä eivät chatit ja teamsit
toimi. Näille kohtaamisille on järjestettävä turvallinen huonetila, eletään
Suomessa muuten millaista kriisiä tahansa. Kyse on suunnittelusta, en-
nakoinnista ja käytännön ratkaisuista. Nyt on sen aika.”

Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri

Sama koskee vaikka urheiluhallia – jos siihen huolehditaan riittävät vedet, saniteettitilat, viemärit ja sähköt, se voidaan muuntaa kenttäsairaalaksi. Sote-palvelutilat pitäisi kaikki suunnitella niin, että henkilökohtaiset tapaamiset voidaan järjestää turvallisesti myös epidemiaoloissa. Läpinäkyvät liukuseinät oikeissa paikoissa ratkaisevat paljon.

Joissakin hoivakodeissa järjestettiin koronan aikana asukkaiden ja omaisten tapaamisia pihalle tilatuissa kontteissa, joissa asukkaan ja vierailijoiden tilat olivat erilliset mutta näkö- ja kuuloyhteys toimivat. Tämänäkötyyppisiä ratkaisuja – mutta ei kontteihin vaan tavallisiin sisätiloihin – olisi rakennusten suunnitteluvaiheessa hyvä miettiä jo valmiiksi.

Kehitysjohtaja Eeva Vesterinen sanoo, että talotekniikassa on vielä paljon tulevaisuuden mahdollisuuksia, kun suunnitellaan mahdollisimman turvallisia rakennuksia.

"Lepäävä ajatuskyky
nousee jaloittelemaan"



"Ilmansuodatus ja ilmanvaihto, koskettamatta avautuvat ovet, itse puhdistuvat tai helposti puhdistettavat pintamateriaalit, auringonvalo virusten tuhoajana; kaiken kaikkiaan älykkäämpi talotekniikan suunnittelu ja toteutus", Vesterinen luettelee.

Kunnat voivat vaikuttaa tilojen suunnitteluun ja laatuun sekä rakentamismääräyksiin että omin hankinnoin. Kuntien vaikutusvalta siihen, mitä ja miten rakennetaan, on suuri.

"Korona-aika teki näkyväksi, että Suomessa on jo sellainen tuotantorakenne, jossa iso osa työstä ei edellytä fyysistä läsnäoloa. Sikäli Suomen joustavuus poikkeustilanteessa oli jo nyt hyvä. Pian alkaa kuitenkin olla tilanne, että on vääränlaisia rakennuksia väärissä paikoissa. Liian pieniä asuntoja. Työpisteitä komeroissa. Hankala huonejako. – Työn murroksesta seuraa tarve muuttaa kaupunki- ja tilasuunnittelua. Esimerkiksi kirjastojen tiloja pitäisi kasvattaa reippaasti, jotta ne mahdollistaisivat myös työntekoa (akuutin korona-ajan jälkeen)."

Heli Mäki, alumnikoordinaattori, Jyväskylän yliopisto

Ehdotuksia



Jokainen kunta miettii, miten sen omat uudet rakennushankkeet sekä kunnan muu julkis- ja elinkeinorakentaminen palvelevat kriisitilanteissa. *Miten tiloista tehdään muunneltavia?* Esimerkiksi sähkön, veden, viemäroinnin ja ilmanvaihdon pieni "pelivara" on rakennusvaiheessa suhteellisen edullista, ja kriisitilanteessa se voi olla erinomainen resurssi. Suunnittelu- ja rakennusvaiheessa on myös helpointa valmistella se, miten tiloja voidaan tarvittaessa eristää.



Jokainen kunta analysoi, mitkä palvelut ja muut kohtaamiset *edellyttävät henkilökohtaista tapaamista myös poikkeusoloissa*. Tapaamistilat suunnitellaan turvallisiksi jo normaalikäyttöä varten – kyllänsä ei ole mitään sitä vastaan, että tavallistakaan flunssaa ei päästetä leviämään asiakaspalvelutiloissa.



Taloyhtiöt, rakentajat ja rakennuttajat ottavat laajasti käyttöön *turvallisuutta parantavaa talotekniikkaa*. Esimerkiksi itsensä puhdistavat tai helposti puhdistettavat pinnat, koskettamatta toimivat ovet ja ohjaimet ovat hyödyllisiä myös normaalikäytössä.



Nuorten osallisuus rakentaa vankempaa tulevaisuutta

Iskunkestävässä ja vastustuskykyisessä yhteiskunnassa aikuiset tekevät kaikkensa, jotta lapsilla ja nuorilla on hyvä olla. Tulevaisuudesta kiinnostunut kunta tietää, mitä sen nuoret jäsenet tarvitsevat, ja avaa mukisematta väylät vaikuttamiseen. Kriiseissä kunta muistaa ensimmäisenä pienimmät jäsenensä.

Suomessa on noin miljoona kansalaista ja kuntalaista, jotka eivät saa äänestää. He ovat alle 18-vuotiaita. Heidän äänensä kuuluu kunnissa lähinnä, jos aikuiset muistavat heiltä jotain kysyä. Joskus muistavat, usein eivät.

”Nuorten viestejä ei Suomessa kuunnella eikä oteta kovin vakavasti”, sanoo Sofia Savonen, opiskelija ja toinen Nuorten Agenda 2030:n kahdesta puheenjohtajasta. Hän on syntynyt 1990-luvun laman keskelle ja näkee, että kaikenlaiset kriisit seuraavat toisiaan – joten niissä ja niiden hallitsemiseksi on opittava toimimaan.

Savosen mielestä Suomessa tarvittaisiin päätöksenteon tapojen uudistamista. ”Ei ole varaa putkinäköisyyteen – kaikki vaikuttaa kaikkeen. Varaa ei ole myöskään hitauteen. Asioita on tehtävä nyt.”

Monia asioita, joita nyt tapahtuu, ei ole tapahtunut historiassa koskaan aikaisemmin. Tauteja on ollut aina ennenkin, mutta esimerkiksi sosiaalisen median tuloa ja vaikutuksia ei kukaan osannut ennustaa. Nyt elävillä sukupolvilla on maailmaan hyvin erilaisia näkökulmia.

”On tämä melkoinen paradoksi. Ensin sanotaan nuorille että osallistukaa, äänestäkää, asettukaa ehdolle, olkaa aktiivisia. Hoetaan, että nuoria ei politiikka kiinnosta. Valitetaan, että he ovat kovin passiivisia. Sitten, kun nuoret ovat aktiivisia –esimerkkinä monet alaikäisetkin ilmastoaktivistit – näyttää usein, että heidät vain sivuutetaan ja hiljennetään ja heidän tulevaisuudentoivonsa murskataan. Riskinä on iso apatian aalto.”

Sofia Savonen, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

”Kuka haluaa kimppuunsa 200 trollia ja lauman keski-ikäisiä miehiä, poliitikkotoisiasiakin? Ilmastoaktiivien maalittaminen ja vaientaminen on kaameaa. Nuoret eivät yksinkertaisesti uskalla ottaa kantaa. Nuoria myös syytetään pelon lietsonnasta, vaikka yritämme vain sanoa, että nämä asiat on pakko hoitaa ennen kuin on liian myöhäistä.”

Laura Hildén, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

"On uskallettava todeta tosiasiat ja keskustella niistä, vaikka ne kuulostaisivat liian oudoilta tai liian pahoilta ollakseen totta. Venäjän voimallinen informaatiovaikuttaminen Suomessa – ja monissa muissa maissa – on tosiasia. Siitä pitää voida puhua, jotta siihen voidaan valmistautua. Trolli on usein luotettavan oloinen, tuttu, turvalliselta tuntuva. Trollina voi toimia esimerkiksi suosittu somevaikuttaja."

Jessikka Aro, toimittaja, Yleisradio

Nuorten näkökulmasta on omituista esimerkiksi se, että Suomessa kaikkia asioita katsotaan ennen kaikkea keski-ikäisten ihmisten työllisyyden kannalta. Jos öljy-yhtiö lakkauttaa jalostamon siksi, että öljyn kysyntä on vähentynyt samalla, kun uusiutuvan energian kulutus on kasvanut, uutinen on ympäristön kannalta erinomainen – mutta media täyttyy työttömyyttä voivottelevista jutuista.

"Jos joku on niin ammattitaitoinen, että on osannut työskennellä öljynjalostamossa, hän ihan varmasti pystyy työskentelemään myös biojalostamossa. Tällaisiin siirtymiin on saatava täydennyskoulutusta", Sofia Savonen sanoo.

Suomessa puhutaan aina ensimmäisenä rahasta ja varsinkin velasta. "Silloin, kun asioita tehdään ympäristön ja luonnon kustannuksella, kyseessä on velka tulevaisuudelle. Miksi siitä ei kanneta vähintään samanlaista huolta", Savonen kysyy.



"Mitä tämä tietää? Maailma muuttuu nyt nopeasti. Vanhoilla ajatuksilla ei pitkälle päästä. Nuoret aktiiviset kansalaiset ovat kansakunnan paras turva."

Perheiden pärjäämisen pohja rakennetaan normaaliaikoina

Tulevaisuus on täällä jo nyt. Ne ihmiset, joille entistä vastustuskykyisempää ja iskunkestävämpää yhteiskuntaa tulee rakentaa, ovat nykyisiä lapsia ja nuoria. Missä tahansa kriiseissä lasten ja nuorten hyvinvoinnin tulisi kuulua yhteiskunnan keskeisiin huolehtimisen aiheisiin.

Lapsuus ja nuoruus ovat ihmisen elämässä poikkeuksellinen ja ainutlaatuinen ajanjakso, jonka aikana ihminen on oikeutettu erityiseen hoivaan ja huomioon. Kriiseissä lasten ja nuorten hyvinvointi riippuu siitä, miten heistä huolehtivat aikuiset itse suoriutuvat ja toimivat.

Siinä, miten perhe selviytyy ulkoisesta kriisistä (epidemia, ympäristökriisi, teknisen infrastruktuurin ongelmat, lähialueilla käytävän sodan tai konfliktien aiheuttamat riskit ja psyykkinen kuorma) ratkaisevaa on, millaisen toimintakyvyn ja vakauden perhe on onnistunut kehittämään ”hyvän sään aikana”.

Jos taloudellista pelivaraa ei ole ollenkaan, talous voi suistua raiteiltaan hyvin nopeasti. Jos perheen ihmissuhteet ovat jo ennalta tulenarat, ulkoinen kriisi voi saada pommin räjähtämään. Jos kuorma on jo valmiiksi raskas, ulkoinen kriisi romauttaa kokonaisuuden.

”120—150 000 suomalaista lasta elää jo normaalioloissa perheessä, joka määritellään köyhäksi. Riittävä perusturvan taso ja lapsilisä ovat näiden lasten elämän ja tulevaisuuden kannalta ratkaisevia”, sanoo Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri Riitta Särkelä.

Yhteiskunnallista turvaa tuottaa viranomaisten ja järjestöjen suunnittelu ja tavoitteellinen yhteistoiminta. ”Odotamme paljon sote-keskuksilta, joissa ovat mukana kaikki palvelut, myös järjestöjen tuottamat. Parantamisen varaa on vielä siinä, miten järjestöjen toiminta saadaan mukaan ministeriöiden ja kuntien strategioihin”, Särkelä sanoo.

Kansallisissa kriisitilanteissa köyhissä perheissä elävät lapset ovat niitä, joiden jo valmiiksi hauras tilanne murentuu nopeimmin – ja joita varten tulisi olla suunnitelmat valmiina. Koronakriisin aikana huomattava osa Suomen kunnista ei järjestänyt kouluruokaa korvaavia eväitä ollenkaan. Tuloksena oli nälkää monessa kodissa.

Venäjän sota Ukrainaa vastaan järkytti monen suomalaisen lapsen ja nuoren turvallisuudentunnetta. Aikuisten huolestuneisuus ja median välittämä tieto tavoittivat nopeasti myös pienimmät. Nuoret aikuiset joutuivat konkreettisesti miettimään omaa rooliaan tilanteessa, jossa Suomi joutuisi hyökkäyksen kohteeksi. Ajatus maanpuolustusvelvollisuudesta koskettaa nuoria tavalla, jota heidän vanhempiansa ikäpolvi ei ole joutunut vakavissaan miettimään.

”Lasten ja nuorten kuuleminen hyvinä aikoina ja myös kriiseissä on välttämätöntä. Yhteiskunta toipuu kriiseistä ja rakentaa tulevaisuuttaan parhaiten, kun lapset ja nuoret ovat tässä kaikessa mukana.”

Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri

”Nyt on oikea aika miettiä, miten järjestetään se, että minkä tahansa kriisin aikana jokainen Suomessa elävä ihminen saa tarpeeksi ruokaa. Miten järjestetään kaupassakäynnit, jos kaikki eivät syystä tai toisesta voi käydä kaupassa itse? Mikä on fiksuin tapa korvata kouluruoka, jos opiskelu tapahtuu kotoona? Kuntien kannattaa nyt koota parhaat käytäntönsä ja esitellä ne muillekin. On myös hyvä tietää, mikä ei toimi.”

Hanna Markkanen, opiskelija, Keskuksien puheenjohtaja

Ehdotuksia

▶ 20

Nuorisovaltuuston edustaja tulee kutsua *läsnäolo- ja puheoikeutetuksi* jokaiseen kunnanhallituksen kokoukseen ja usein myös lautakuntiin. Nuorten näkemyksiä voidaan koota verkkoalustoja käyttäen järjestelmällisesti ja jatkuvasti.

▶ 21

Kunnan pitää opetella *kuulemaan systemaattisesti näkemyksiä kaikenikäisiltä kuntalaisilta*. "Jo nelivuotias osaa kertoa, millainen on hyvä leikkipuisto." Tekniikkaa ja palvelumuotoilua on olemassa. Kyse on tahdosta ja toimeen ryhtymisestä. Samoin huolellisesti tehdyt lapsivaikutusten arvioinnit ovat hyvä keino parantaa päätösten vaikuttavuutta.

▶ 22

Lapset ja nuoret pitää ottaa kunnassa vakavasti. Heidän kuulemisensa ei ole päätöksenteon koriste tyyliin "voi kuinka kivaa että näitä fiksua nuoria kävi meidän kokousta piristämässä". Jos nuoret haluavat keskustan kävelykadulle siistin ja turvallisen, vuorokauden ympäri auki olevan yleisö-WC:n, se pitää rakentaa.

▶ 23

Osallistava budjetointi on levitettävä myös lasten ja nuorten käyttöön niin, että he voivat konkreettisesti vaikuttaa verorahojen käyttöön. Oikeaa rahaa oikeaan kohteeseen on myös hyvin tehokas opetusmenetelmä kuntademokratiasta.

▶ 24

Nuorten mielenterveyspalvelut on hoidettava kuntoon, "on se sitten kunta tai hyvinvointialue tai ihan mikä tahansa". Nyt heti! Pitkät hoitojonot ovat sietämätön ongelma ja paha aikapommi, koska odotellessa ongelmat yleensä eivät ratkea, vaan pahentuvat.

▶ 25

Kuntien ja valtion *viestinnässä kannatta hyödyntää influenssereita* eli yhteisövaikuttajia. Nuoret itse osaavat kertoa, keitä nämä influensserit kulloinkin ovat ja kenen kautta mikäkin tieto voisi levitä parhaiten.

▶ 26

Kuntien, koulujen ja muiden oppilaitosten tulee aktiivisesti tiedottaa, että *kuntalaisaloitteen voivat tehdä myös alle 18-vuotiaat*. Aikuisten tehtävä on järjestää tähän tarvittava opastus.

"Nuoren pitää saada tun-
tea itsensä jäseneksi, jolla
on jotakin merkitystä."





Kestävyydellä on hintansa – muutokseen tarvitaan uutta ajattelua

Iskunkestävässä yhteiskunnassa tunnistetaan muitakin lähtökohtia kuin raha. Kriittinen resurssi on ennen kaikkea ympäristö. Toimintavarmuus voi edellyttää päällekkäisyyksiä ja näennäistä tehottomuutta. Päättäjien ja muiden ihmisten kyky uudistaa omia toimintatapojaan on ratkaisevaa. Pieni on kaunista, ja kohtuullinen on riittävää.

Länsimaissa on vuosikymmenten ajan nojaututtu ajatusmalliin, jossa talous – raha ja sen käytön tehokkuus – on toiminnan keskeinen lähtökohta. Useiden haastateltavien mukaan tämän ajatusmallin rinnalle ja jopa sen ohi on välttämätöntä nostaa muita näkökulmia: turvallisuus, toimintavarmuus, ympäristön kestävyys, kyky uudistaa ihmisen omaa toimintaa, kyky muokata omia arvostuksia uusiin suuntiin.

”Jos oikeasti halutaan parantaa yhteiskunnan iskunkestävyyttä, on sallittava tietty päällekkäisyys ja siihen liittyvä näennäinen ’tehottomuus’”, WISE-projektia johtava ympäristöpolitiikan professori Janne Hukkinen sanoo. WISE on Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston tutkimuskokonaisuus, joka pyrkii parantamaan viheliäisiä ekososiaalisia murroksia koskevaa päätöksentekoa.

Jos organisaatiosta on löysät pois -periaatteella karsittu pois kaikki joustonvara ja pelivara, näitä ei organisaatioon kriisitilanteessa tyhjistä ilmesty. ”Esimerkiksi THL:n leikatut asiantuntijaresurssit ovat saattaneet heikentää organisaation mahdollisuuksia vastata täydessä mitassa sille asetettuihin vaatimuksiin koronakriisissä”, WISE:n politiikkasuositus 22. huhtikuuta 2020 toteaa. Jos ainoa taho, jonka pitäisi jostakin vastata, on syystä tai toisesta toimintakyvytön, tilanteesta ei vastaa kukaan. Ja toisin päin: ”Jos esimerkiksi Helsinki–Vantaan lentoaseman matkustajien opastus kriisitilanteissa kuuluisi päällekkäisesti useiden lentoasemalla toimivien organisaatioiden varautumissuunnitelmiin, lisäksi se matkustajien asianmukaisen opastuksen todennäköisyyttä kriisitilanteessa”, WISE-politiikkasuositus toteaa.

”Toimintavarmuus edellyttää päällekkäisyyksiä, esimerkiksi kaksinkertaisia systeemeitä. Varmuudella ja luotavuudella on tietty hinta”, Janne Hukkinen sanoo.

”Hallinnossa liika virtaviivaisuus voi olla myös riski, koska se tuottaa uutta haavoittuvuutta. Vastuualueiden väliin voi jäädä myös katveita, joiden olemassaolo huomataan vasta kriisin jo puhjettua. Vastaavasti pieni päällekkäisyys luo turvaa: jos ensisijainen vastuutaho ei pysty heti reagoimaan, toissijainen vastuutaho ottaa tilanteen hallintaan. Jos hallinnonalojen välillä on liian tiukat rajat, se voi olla myös riski. Esimerkiksi lentokentän suhteen kansalaisille oli pitkään epäselvää, miksei kukaan tuntunut ottavan tilannetta haltuun”.

Hanna Markkanen, opiskelija

”Hötkyilyn” pelko hidastaa toimintaa

Myös vakiintuneiden toimintakulttuurien vaikutus organisaatioiden toimintakykyyn kriisitilanteissa on suuri.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos ja Tampereen yliopisto julkistivat huhtikuussa 2022 raportin siitä, miten päättäjät ja terveysjärjestelmä suoriutuivat koronan hallinnasta. Toimijoiden haastatteluihin perustuvassa selvityksessä todetaan muun muassa, että ”suomalaisen terveysjärjestelmän kyky ennakoida koko yhteiskuntaa koskevaa pitkittynyttä kriisiä, joka vaatii yhteistyötä eri sektoreiden ja järjestelmän eri tasojen välillä, oli jokseenkin heikko”.

Alussa keskeinen ongelma oli se, että Suomessa ei oltu halukkaita uskomaan koronaviruksen vaarallisuuteen. Viruksen arvioitiin käyttäytyvän kuin influenssavirus tai sen ei uskottu tarttuvan ihmisestä toiseen.

”Siin meni kyl varmaan muutama viikko hukkaan suoraan sanottuna, että pohdittiin että ah ja voi ja mitä tässä voi tehdä ja kannattaa tehdä ja ettei hötkyillä. Meillä on suomalaisilla tää, ku ei sais hötkyillä eikä sais ennakoida hirveesti”, haastateltava sanoi tutkijoille.

Osa haastatelluista kertoi päättäjien toppuutelleen liian vakavien uhkaskenaarioiden esittämistä, koska ne voisivat pelottaa kansalaisia.

Rahapuheen sijaan ympäristö pitää ymmärtää kriittiseksi resurssiksi – nyt, hefi, aina

Ympäristöä pitää alkaa ajatella kriittisenä resurssina. Ympäristö ekosysteemeineen on elämän kannalta ratkaisevaa infraa, perusrakennetta, jota ilman ei voida olla. ”Kun puhutaan vesi- tai sähköhuollon tarpeellisuudesta, on yhtä lailla puhuttava ympäristön kantokyvystä. Miten tulee toimia, että viljelysmaat säilyvät, että ei tule tulvia eikä tulipaloja”, Hukkinen sanoo.

Janne Hukkinen viittaa metsäpalojen riivaamaan Kaliforniaan. Siellä moni ihminen on jo joutunut toteamaan, ettei suurestakaan määrästä rahaa ole mitään apua, kun koti, luonto ja koko seutu palavat. Vakuutusyhtiötkin vielä tyyppillisesti ilmoittavat, etteivät pysty näin valtavia luonnontuhoja kenellekään korvaamaan.

Hukkisen mukaan talouspuheen sivuuttaminen itseoikeutettuna lähtökohtana on iso ajattelutavan muutos. ”Oikeasti kovaa kamaa. Sen mietinnän aika on nyt.”

Kun maailma on monimutkainen ja osa riskeistä sellaisia, että niitä ei voi juurikaan ennakoida, Hukkinen ehdottaa yksinkertaista toimintaperiaatetta: varovaisuutta.

”Varovaisuusperiaate tarkoittaa sitä, että kun riskejä ei voi laskea, on vain oltava varovainen. Mieluummin vähän liian varovainen kuin vähän liian varomaton. Älä poimi valkoisia sieniä, jos et ole niistä aivan varma. Pistä maski naamalle, vaikka vähän epäilet, onko siitä hyötyä”, Hukkinen sanoo.

Varovaisuusperiaate lähtee siitä, että mahdollinen hyöty voi olla kuitenkin suurempi kuin mahdollinen haitta, eikä varovaisuudesta todennäköisesti ole ainakaan suurta haittaa. Samaa periaatetta voi soveltaa kaikessa yhteiskuntaelämässä.

”Tuntumaa on, että murroksia on tulossa monessakin osajärjestelmässä. Poliitiikka, viestintä, asuminen, yhdyskunnat . . . Moni asia viittaa siihen, että on tulossa uudelleenorganisoitumiskriisi ja -vaihe. Taustalla on siirtymä fossiilitaloudesta bio- ja kiertotalouteen, mutta myös turvallisuus, terveys ja ympäristöriskit vaikuttavat.”

Tuomas Kuhmonen, tulevaisuudentutkija

Hädässä osaamme toimia nopeasti – ja kas kummaa, rahaakin löytyy

Yhteiskunnallisia prosesseja moititaan usein hitaiksi. Esimerkiksi ilmastonmuutokseen moni olisi toivonut reaktioita jo paljon aikaisemmin ja voimallisemmin. Kuitenkin esimerkiksi ilmakehän otsonikerroksen ohentumiseen herättiin 1970- ja 80-luvulla, ja otsonikerrosta vahingoittavien kemikaalien käyttöä maapallolla saatiin sopimusteitse kuriin.

”Monia huolettaa se, miten hitaita olemme. Ehdimmekö toteuttaa riittävät toimet riittävän nopeasti? Yksilön näkökulmasta ilmastonmuutoksen torjunta näyttääkin tuskastuttavan hitaalta, mutta se on silti äärettömän lyhyt aika lajimme historiassa. Ihmislaji on kuitenkin pystynyt lyhyessä ajassa, muutamassa kymmenessä vuodessa, suuriinkin muutoksiin. Ajatellaan vaikka e-pilleriä. Vielä 50-luvulla ehkäisyn kehittäminen ja käyttökin oli kiellettyä useimmissa Yhdysvaltain osavaltioissa. Sitten 60-luvulla rikas amerikkalainen feministi rahoitti tutkimusta ulkomailla. Nyt ollaan tilanteessa, jossa väestönkasvu on pysähtymässä kaikkialla paitsi Saharan eteläpuolisessa Afrikassa.”

Risto Isomäki, tietokirjailija



”Koronakriisi opetti sen, että yhteiskunta pystyy todella nopeisiin toimiin, jos haasteita halutaan tai niitä on pakko ratkaista. Korona osoitti, että pystymme kyllä. Rahaa löytyi. Keinoja oli. Nyt ongelma on se, että hitaisiin muutoksiin, kuten ilmastonmuutokseen ja biodiversiteetin romahdukseen, emme osaa suhtautua samalla tavalla”, sanoo Laura Hildén, Nuorten Agenda 2030:n toinen puheenjohtaja, KTM ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen konsultti.

Laura Hildénin mukaan kriisi pakottaa ja työntää muutoksiin. Tämä voima olisi osattava käyttää hyödyksi – ja mieluiten tietysti ilman, että ensin täytyy tapahtua jokin hyvin konkreettinen ja lähelle osuva isku, kuten läheisen kuolema virustautiin.

”Koronakriisin alussa Suomessa oli paljon solidaarisuutta ja empaattisuutta. Kesän jälkeen tulivat taisteluväsymys ja poteroituminen, polarisaatio ja syytely. Näistä pitäisi nyt päästä eteenpäin”, Hildén sanoo.

Ilmastonmuutoksen torjunnassa vedotaan usein rahan puutteeseen – tehtäisiin kyllä tätä ja tuota, jos vain varaa olisi. ”Koronan aikana löytyi ja laitettiin liikkeelle aivan jättävät määrät rahaa. Jos sama summa käytettäisiin ilmastotoimiin ja kestävään kehitykseen, saataisiin aikaan todella paljon”, Hildén sanoo. Koronavelvitysrahojen ohjaaminen näille aloille olisi parasta, mitä nyt voisi tapahtua.

Politiikkaan uutta rohkeutta, tehoa ja riipeyttä

Kriisi on aina tilaisuus jakaa politiikassa valtaa uusiksi. Koronakriisissä voimat vetävät kahteen eri suuntaan: konservatiiviset, säilyttävät mutta samalla menneeseen katsovat suuntaukset vahvistuvat, koska ne tuottavat turvallisuudentunnetta. Kuitenkin samanaikaisesti myös yhteiskunnan uudistamiseen pyrkivillä voimilla on hyvä tilaisuus viedä ajatuksiaan eteenpäin.

Suuri kysymys on, miten suhtaudutaan populistiseen rähinäpolitiikkaan ja miten paljon sille annetaan tilaa pelikentällä. Rähinäpolitiikka saa aina paljon huomiota, mutta se ei yleensä tuota eikä edes ehdota ongelmiin ratkaisuja. Rähinä riittää.

Muunlaisten toimijoiden tulisi populistisesta mekkalasta huolimatta keskittyä omiin viesteihinsä ja niiden perustelemiseen äänestäjille. Edelleen suurin osa äänestäjistä odottaa päättäjiltä tietoon (ei luuloon, uskomuksiin, kuvitelmiin tai pelkotiloihin) perustuvaa päätöksentekoa. Uutta luovalle, vanhasta hallitusti luopuvalle, tulevaisuudenuskoo tarjoavalle politiikalle on kriisin jälkeen jopa erityistä tarvetta ja kysyntää.

Kun akuutti kriisi jyllää — uutiset kertovat kriisin kehityksestä pienintä yksityiskohtaa myöten ja täyttävät ihmisten tajunnat yhä uusilla huolilla — politiikantekijät joutuvat tasapainoilemaan tänään—heti—nyt-päätösten sekä pitkän aikavälin strategioidensa välillä. Näistä pitkän aikavälin suunnitelmat jäävät helposti taka-alalle. Kuitenkin juuri niistä olisi tarpeen pitää kiinni erityisen lujasti. Hyvää politiikkaa on katsoa koko ajan kauemmas ja suhteuttaa jokainen pakollinen pikapäätös aina isompaan kokonaisuuteen: Miten tämä päätös vaikuttaa pitkän aikavälin tavoitteeseen? Palveleeko tämä kokonaisuutta vai viekö peräti väärään suuntaan?

Hädässä saatetaan pönkittää vanhoja, jo huonoiksi tunnistettuja rakenteita sen sijaan, että uskallettaisiin antaa niiden vain romahtaa pois uuden tieltä.

Kriisi nopeuttaa muutoksia yhteiskunnassa. Nopeaan muutokseen on pystytävä myös politiikassa ja hallinnossa.

Venäjän sota Ukrainaa vastaan aiheutti Suomessa hätkähdyttävän nopean muutoksen suhteessa sotilaalliseen liittoutumiseen. Keskustelu Nato-jäsenyyden hakemisesta käynnistyi välittömästi, ja politiikan päätöksentekoaikataulu hahmotettiin ennätysvauhtia.

Tämä oli Suomessa uutta. Pitkin 1900-lukua suomalaiset ovat toistelleet toisilleen, että ”ei pidä provosoitua, kun provosoidaan”, ja että kriisi on väärä aika tehdä suuria päätöksiä. Ei nyt hötkyillä on laajasti tunnettu toimintaperiaate.

”Ei pidä provosoitua, kun provosoidaan” -lausuma on peräisin presidentti Mauno Koivistolta. Hän sanoi sen ensimmäisen kerran sosiaalidemokraattien Porin-puoluekokouksessa 1981 ja käytti sittemmin lukuisia kertoja eri yhteyksissä. (Tietävästi lausuma liittyi alun perin Paavo Väyryseen – tämä oli sanonut jotain, johon Koivisto kehotti suhtautumaan laimeasti.) Kuten kaikki iskevät ilmaukset, tämäkin irtosi pian alkuperäisestä tarkoituksestaan ja alkoi elää omaa elämäänsä, kun suomalaiset huomasivat sen sopivan moniin tilanteisiin. Tunteiden hallinta ja niiden enintään hillitty esiin tuominen ovat Suomessa arvostettuja piirteitä.

”Ei pidä provosoitua, kun provosoidaan” on käypä vastaläake myös Ukrainan sotaan liittyvään informatiovaikuttamiseen ja Venäjän käymään hybridisotaan (ks. tarkemmin luvut 8 ja 9). Mutta onko kriisi aina väärä hetki tehdä suuria ratkaisuja? Julkisessa keskustelussa Nato-jäsenyyden hakemisesta osa oli huolissaan hitaudesta, osa nopeudesta: onko olemassa riski, että Suomi hätäpäissään sitoutuu johonkin, jota se myöhemmin joutuu katumaan?

”Materiaaliniukkuuden ja hiilineutraaliuden tavoittelu on ajatusmallina levinnyt jo laajalle yrityksissä. Yhä useampi yritys perustelee toimintaansa yhteiskunnallisella tehtävällä, ei ainoastaan osakeyhtiölain mukaisella voiton tuottamisella omistajille. Ajattelutapa on selvästi muuttumassa ja osin muuttunutkin jo.”

Antti Puupponen, yliopistotutkija

”Kun tuulivoimaa rakennetaan lisää, yleensä herää myös vastustusta. Siksi rakentaminen pitää tehdä sosiaalisesti kestävällä tavalla eli ihmisiä kuunnellen. Kaikki tieto on annettava avoimesti. Samalla toivon suurelta yleisöltä avaraa asennetta. Ääntä tulee jonkin verran, mutta kilometriä kauemmas sitä ei normaalikuuloinen kuule.”

Jarmo Partanen, professori, LUT-yliopisto

”On oltava herkkiä huomamaan ja reagoimaan. Ja 1800-luvun ajattelu ei tässä enää auta.”

Ossi Martikainen, Lapinlahden kunnanhallituksen pj.

Johtavat poliitikot vakuuttivat, että nopeus ei merkitse huolimattomuutta eikä pintapuolisuutta, vaan asiat selvitetään ja keskustellaan perin pohjin ennen päätöksentekoa.

Maailmassa, jossa tieto liikkuu nyt nopeammin kuin koskaan ennen, suhtautuminen asioiden etenemisvauhtiin on myös sukupolvikysymys. Nuoremmat sukupolvet eivät välttämättä pidä hitautta laadun takeena ylipäätään.

Nato-keskustelun nopea käynnistyminen ja etenemisvauhti oli malliesimerkki tilanteesta, jossa äkillinen kriisi pakottaa tavallista nopeampaan päätöksentekoon. Laatu ei silti saisi kärsiä.

Miten nopeutus kulloinkin onnistuu, riippuu keskeisesti olemassa olevista hallinnon ja toiminnan rakenteista. Hyvällä koneella ajaa hetken ajan hurjaakin vauhtia ilman, että suistuu tieltä.

Kunta on selkeä ja toimivaltainen perusrakenne

”Koronakriisin aikana tuli selväksi, miten tärkeä hallintorakenne on kunta. Se on ihmistä lähimpänä. Kunnalla on sekä paikallinen yleistoimivalta että velvollisuus toimia”, sanoo Ossi Martikainen, Lapinlahden kunnanhallituksen puheenjohtaja ja Savon Voiman omistavan Savon Energiaholding Oy:n hallituksen puheenjohtaja.

Samalla, kun monet erikoistuneet toimialat – kuten pelastuslaitos ja erikoissairaanhoidto – toimivat kuntaa laajemmilla toimialueilla, kunta on se linkki, joka tietää, missä ihmiset ovat ja mitä he tarvitsevat.

”Radikaalimmassa kriisissä ei voida ajatella, että alueellinen pelastuslaitos pystyy hoitamaan kaiken kaikkialla samaan aikaan. Silloinkin kunta on se viranomainen, joka kykenee tekemään jotakin”, Martikainen sanoo. ”Tästä syystä kunnan ketteryttä on entisestään parannettava.”

Kunnilla on lakisääteiset valmiussuunnitelmansa. Niiden lisäksi ja täydennykseksi tarvitaan kansalaisyhteiskunnan toimijoita, kuten järjestöjä ja yhdistyksiä. ”Kun runsas lumi saa aikaan sähkökatkon, ikääntyneisiin on saatava yhteys. Tässä on erinomainen yhteistyön paikka kunnalle, Punaisen Ristin vapaaehtoisille, seurakunnalle ja alueen muille toimijoille.”

Kun sote-palvelut järjestetään maakuntiin hyvinvointialuepohjaisiksi, on Martikaisen mukaan pohdittava, miten toimitaan poikkeusolosuhteissa. ”Silloin paikallinen ohjaus- ja toimivalta voivat olla ratkaisevan tärkeitä turvallisuustekijöitä. Kriisissä käytännön tilanteet voivat olla hyvin erilaisia jo muutaman kymmenen kilometrin säteellä.”

Martikainen pitää tärkeänä, että joka kunta tarkistaisi *hallintosääntönsä ajan-tasaisuuden ja ylipäätään päätöksentekojärjestelmänsä toimivuuden* koronan opetusten näkökulmasta. Onko säännöissä tai käytännöissä jotain, joka esti tai hidasti toimintaa kriisiaikana?

Kriisiaikoihin varautumisesta on hyvä puhua nimenomaan hyvän sään aikana. ”Savon Voiman hallituksessa tästä keskustelimme. Esimerkiksi kuntakeskuksessa voi olla aggregaatteja, jotka tuottavat sähköä kaikissa olosuhteissa. Näissä pisteissä voivat kuntalaiset käydä lataamassa laitteitaan, jos sellainen tilanne tulee. Tämä on syytä olla kaikilla tiedossa jo ennalta”, Martikainen sanoo.

Ossi Martikaisen mukaan kunnan on parannettava myös päättäjien välistä vuorovaikutus- ja viestintäosaamista, jotta kriisissä ei kompuroida ihan perusasioissa. ”Luottamushenkilötkin tulisi kouluttaa kriisien varalta jo hyvän sään

”On järjetöntä pitää pystyssä sellaisia ‘walking dead’ -yri-tyk-siä, joista aika on ajanut ohi ja joiden markkinataloudessa kuuluisi vain mennä nurin. Vain tätä kautta resurssit vapautuvat johonkin tässä ajassa oikeasti tarpeelliseen tekemiseen. Kaikenlaista tukemista pitäisi uskaltaa ajatella perusteita myöten uudelleen. Tuetta heikkojen firmojen sijaan ihmisiä, jotta he selviytyvät talouden muutoksista! Miten olisi esimerkiksi konkurssintekijän tukipaketti?”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

”Ongelmana on, että meillä on sellaisia toimialoja, jotka uhkaavat romahtaa kokonaan. Missä määrin meidän on julkin varoin tuettava esimerkiksi risteilyalusteollisuutta? Jos kriisi alalla on pysyvä, pitäisikö tukea vai antaa vain mennä nurin?”

Risto Isomäki, tietokirjailija

”Suomen poliittinen järjestelmä on ollut suunnilleen tällainen noin sata vuotta. Se ei ole pelkäästään hyvä asia. Maailma on hyvin erilainen kuin sata vuotta sitten. Jo pelkäästään internetin vaikutus on valtava. Päätöksenteon tapaa pitäisi uudistaa sil-läkin tavalla, että lähtökohtana on ‘kaikki vaikuttaa kaikkeen’. Se on monimutkaista, mutta niin se on. Siinä ei auta pelkkä hallinnonala-ajattelu.”

Sofia Savonen, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

aikana. Mikä taho on vastuussa mistäkin, missä kulkevat toimivaltuuksien rajat. Mistä saadaan tietoa, miten viestitään, miten toimitaan keskenämme, jotta pystyisimme hoitamaan tilanteen mahdollisimman hyvin.”

THL:n ja Tampereen yliopiston huhtikuussa 2022 julkistaman selvityksen mukaan koronasta suoriutumisessa oli selviä yhteistyö- ja viestintävaikeuksia eri tahojen välillä. Työtä hankaloitti myös se, että johtamisessa ja päätöksenteossa oli epäselvyyksiä vastuista ja toimivallasta järjestelmän eri tasoilla.

Nyt on oikea hetki perata nämä epäselvyydet kuntoon.

Pieni on kaunista – mutta myös mukavaa, turvallista ja riittävää

Ajattelutavan muutosta edustaa sekin, että pienuus nostetaan sille kuuluvaan arvoon.

Iskunkestävässä yhteiskunnassa suuria rakenteita täydentävät lukemattomat pienet. Ne tuottavat joustavuutta, vahvuutta ja sopeutumiskykyä. Pieni on kaunista monenlaisessa työssä, tuotannossa ja yritystoiminnassa.

Suuri mittakaava on monessa asiassa tehokas ja rahassa mitattuna taloudellinen. Esimerkiksi laitoskeittiö saa raaka-aineensa edullisimmin suurilta toimittajilta suurissa erissä. Suuren kaupungin tiiviisti asuvalle väestölle voidaan tuottaa infrastruktuuripalvelut henkeä kohti edullisemmin kuin haja-asutusalueelle.

Samalla suuri mittakaava sisältää riskejä. Jos suuri tuotanto- ja logistiikkarakenne syystä tai toisesta lamaantuu, kärsijöitä on kerralla paljon. Jos virus pääsee leviämään suuressa yhteisössä, se tartuttaa lyhyessä ajassa enemmän ihmisiä.

Suomessa on pitkään arvostettu suuruuden ekonomiaa ja kulttuuria. Pieni maa on ollut ylopeä maailmanlaajuisesti tunnetuista suuryrityksistään, kuten Koneesta ja 1990-luvun Nokiasta. Julkisessa puheessa pyritään aina kasvuun, jonka tuloksena on jotain entistä suurempaa.

Tämän selvityksen haastateltavista useat nostivat esiin *pienuuden arvostuksen*. Koronan aikana kyläkauppa tai kirkonkylän myymälä oli kaupungin markettia turvallisempi ostospaikka. Pienellä työpaikalla koronaturva oli helpompi järjestää kuin suurella.

Myös ihmisten parhaat puolet tulevat esiin suhteellisen pienissä yhteisöissä, jotka ovat aktiivisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä muiden yhteisöjen kanssa. Noin 200 000 vuoden historiansa ajasta ihminen on suurimman osan viettänyt pienissä, enintään noin 150 hengen yhteisöissä – josta lähipiiriä on kullakin yksilöllä ollut 20–40 ihmistä. Suurten joukkojen elämänvaihe on ihmiskunnan historiassa uusi.

Ihminen olentona sopii edelleen parhaiten melko pieniin yhteisöihin, joissa hänet tunnetaan ja hän tuntee muut. Eläminen liian suurissa yhteisöissä on sosiokulttuurinen koettelemus, josta kaikki eivät suoriudu. Osa pärjää hyvin, mutta osa ei: tuloksena on syrjäytymistä, mielenterveysongelmia ja muita haittaa, joka aiheutuu siitä, että kaikille ei löydy luontevaa ja hyvää paikkaa yhteisössä.

”Liian isoissa yhteisöissä sopeutumiskyky on koetuksella. Monet mittarit näyttävät kipuilua. Ollaan tarpeettomia, yksinäisiä ja masentuneita. Nykyinen elämisen malli on monille ihmisyksilöille sopimaton”, Tuomas Kuhmonen sanoo.

Mittakaavojen tietoinen pienentäminen ”ihmisenkokoiseksi” auttaisi monia.

”EU ei ole ’jossain siellä’, vaan täällä, tässä, Suomessa. EU on täällä Hämeenlinnassakin. Jokainen kunta on osa Suomea ja Suomi osa EU:ta. Tämän kun kunnolla ymmärtäisimme, saisimme käyttöön monta hyvää työkalua. EU:ta pitää oppia hyödyntämään. Korona taannutti jäsenmaat kansallivaltioiksi, joiden päättäjät puhuivat kukin omilleen sen sijaan, että olisi kyetty nopeaan yhteiseen toimintaan. Kun kukin toimi yksinään, menetettiin paljon aikaa ja tehoa: lentokenttävalvonnat olisi voinut aloittaa ja viruslingot pysäyttää paljon nopeammin.”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

”EU:n Tukholmassa sijaitsevalla tartuntatautikeskuksella pitäisi olla asetukseen perustuvat valtuudet julistaa pandemia ja antaa sen mukaiset määräykset ja ohjeet. Yhteispäätösten lisäksi kukin jäsenmaa saisi aivan vapaasti ommella niin monta maskia kuin haluaa ja tehdä muut tärkeinä pitämänsä toimet.”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

”Julkisen vallan ja poliittisten päätöksentekijöiden pitää olla rohkeita ja käyttää sitä valtaa, jonka ovat kansalaisilta saaneet. Julkinen valta voi päättää, että mitään ilmastoa tuhoavaa yritystoimintaa ei enää tueta. Sen sijaan suunnataan kaikki tuki yrityksille, jotka kehittävät ilmastokestävää tuotantoa. Tietenkään kaikki eivät tästä tykkää ja aina jonkun firman lobbarit käyvät räähkymässä, mutta mitä siitä. Julkisen vallan tehtävä on kertoa, että näin kansalaiset haluavat ja tällaista siksi tuetaan, tehkää!”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

Tuttu naapurusto, lyhyet työ- ja asiointimatkat ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään ja lähiympäristöön antavat hallinnan tunnetta. Hallinnan tunne ja vaikutusmahdollisuudet omaan elämään puolestaan tuovat turvaa ja elämän mielekkyyden kokemusta.

Pienen mittakaavan arvostus koskee myös yritystoimintaa. Sen ei tarvitse olla suurta eikä millään tavalla huipputa.

”Meiltä puuttuu terve ja syvämmä ymmärretty yrittäjyyskulttuuri. Ajatellaan, että yrittäjän pitää olla joko menestyjä, joka lentee helikopterilla, tai epäonnistuja, joka raataa vuorokaudet ympäri ja ilman lomaa mutta jolla on silti takanaan kuusi konkurssia ja niskassa jättivelat”, Tuomas Kuhmonen sanoo.

Kuhmonen tarjoaa terveemmäksi malliksi *talonpoikaista yrittäjyysajattelua*: tehdään pienesti ja sopivasti, tehdään riittävästi ja hyvin, ollaan kohtuullisia, pidetään tavoitteet saavutettavina eikä anneta periksi, kun välillä menee huonommin. Tällainen yrittäjyys ei tuota ihannoivaa mediajulkisuutta eikä kasvuyrityspalkintoja, mutta se elättää yrittäjää ja hänen perhettään ja tuottaa ympäröivän yhteisön tarvitsemia tuotteita tai palveluita. Yrittämisen tulee olla riittävän vakaata ja kannattavaa, jotta sillä elää, mutta kasvun ei tarvitse olla tavoite eikä itsetarkoitus.

Tämä riittää aivan täydellisesti. Mitään muuta ei tarvita.

”Ainoa, joka sen (väärän elämän) kantaamisesta vapauttaa, on uusi suhde luontoon, uusi suhde maahan, irtautuminen keinottelu- ja kilpailupakosta, keinotekoisesta huvista ja ylellisuuden ihannoinnista – vapautuminen aikakauden tuskallisimmista sielun ja ruumiin kivuista.”



Ehdotuksia

▶ 28

Joka kerta, kun joku päätöksentekijä mainitsee "talouden reunaehdot", hän itse tai toiset päätöksentekijät nostavat keskusteluun myös *ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden reunaehdot*. Tästä keskustelumallista luodaan sääntö, josta ei ole poikkeuksia.

▶ 29

Maaseutukunta tarjoaa aktiivisesti "*kotouttamispalvelun*" kaikille uusille asukkaalleen: apua sopivan asunon etsinnässä, kunnan palveluihin tutustumisessa ja kuntalaisten verkostoihin pääsemisessä. Vapaaehtoiset kuntalaiset koulutetaan kotouttajiksi, jotka sitoutuvat tutustuttamaan uusia tulijoita paikkakuntalaisiin ja toivottavat tervetulleiksi esimerkiksi harrastuksiin. Kunnan viranhaltija toimii talkotoiminnan koordinaattorina, jonka kautta voi pyytää ja tarjota apua.

▶ 30

Pieni on kauneinta. Kunnan elinkeinopolitiikasta vastaavat tahot, järjestöt ja rahoittajat nostavat kaikesa viestinnässään *pienimuotoisen toiminnan arvoa*: yrityksen ei tarvitse tähdätä kasvuun, pörssiin eikä maailmanmarkkinoille, vaan paikallisten tarpeiden mukainen palvelu riittää ihanteeksi vallan hyvin.

▶ 31

Sosiaaliset innovaatiot. Järjestöt luovat konsepteja naapuriyhteistyön organisoimiseksi yhtä lailla kaupungissa kuin maalla. Alusta voi olla verkossa toimiva, helppokäyttöinen ja avoin ratkaisu esim. taloyhtiöiden, tietyn kadun asukkaiden, kaupunginosan tai kylän käyttöön. Myös kunta voi toimia mahdollistajana ja teknisenä ylläpitäjänä. Tärkeää on skaalautuvuus: koko kunnan tasolta kaupunginosiin, kyliin, kadunpätkiin asti.

▶ 32

Tunnissa naapureiksi! Järjestö luo verkkoalustan *taloyhtiön tai muun naapuruston yhteistyövälineeksi*.

▶ 33

Koulutusta päättäjille. Suomessa päättäjät ja vaikuttajat ovat vuosikymmeniä hakeneet yhteistä säveltä suhteessa kansalliseen turvallisuuteen maanpuolustuskursseilla. Talouspolitiikassa on myös ollut monenlaista yhteisiin tahtotiloihin tähtäävää koulutusta. Niillä on ollut vaikutusta. Nyt tarvitaan *luonnonpuolustuskursseja ja kriisinhallintakursseja*, jotta vastaava yhteisymmärrys ja yhteistoimintakyky saadaan hiottua kuntoon uudenlaisia tilanteita varten. Näitä tarvitaan selkä valtakunnallisesti että paikallisesti.

▶ 34

Kaikkeen poliittiseen ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan otetaan *tietoiseksi lähtökohdaksi vaalikautta pidempi aikajänne*. Vaikka nykyiset poliittiset päättäjät eivät voi tehdä päätöksiä tulevien päättäjien puolesta, he tekevät valintoja, jotka rajoittavat tai lisäävät tulevien päättäjien mahdollisuuksia. Aikajänne kaikessa suunnittelussa tulisi olla 20–30 vuotta, aivan "lähitulevaisuudesta" puhuttaessa 10 vuotta.

▶ 35

Varovaisuusperiaate otetaan käyttöön kaikessa toiminnassa. Jos riskit ovat tuntemattomia eikä niitä voi arvioida tai laskea, on parempi olla ottamatta riskiä. Jos esimerkiksi jonkin toiminnan riskit tietyn alueen ekosysteemille ovat tunnistamattomat, riskiä ei tule ottaa. Etukäteistä *vaikuttavuusarviointia* tulee tehdä huolellisesti etenkin silloin, kun sitä pidetään vaikeana. Myös varovaisuuden tarve voi nousta esiin nimenomaan vaikuttavuusarvioinnissa.

▶ 36

Jalostetaan *Town hall -malli Suomeen sopivaksi*. Pohjois-Amerikassa "kaupungintalokokouksissa" tapaa- vat poliitikot, viranhaltijat ja kaupunkilaiset. Kuntalaisten ja kansalaisten kuuleminen päätöksenteossa on Suomessa jo lakisääteistä, mutta tämän vuorovaikutuksen kehitystyössä ollaan vielä alkutaipaleella. Kuntalaisten asiantuntemusta ja osaamista voitaisiin tuoda päätöksentekoon *asiantuntijapaneeleilla*, joiden yhteys päätöksentekoon olisi kiinteä. Kuntalaisten havaintoja ympäristöstään ja palvelutarpeista voidaan koota järjestelmällisesti sekä sähköisesti että kasvokkain.

▶ 37

Kuntien luottamushenkilöt ja viranhaltijat on *koulutettava kriisejä varten järjestelmällisesti* jo hyvän sään aikana ja jokaisen valtuustokauden alussa aina uudestaan. Koulutusta tarvitaan sekä kriisitilanteiden hoitoon että mm. kriisissä viestimiseen. "Pahin tilanne on, että luottamushenkilötkin kalastavat tietoja somesta, huhut leviävät ja vastuut ovat epäselvät." Tämä on ennaltaehkäistävässä koulutuksen keinoin.



Ei nyt ainakaan tapella tässä keskenämme – sivistys pidentää pinnaa

Iskunkestävän yhteiskunnan jäsenet pystyvät yhteistoimintaan ja kunnioittavaan vuorovaikutukseen sekä normaalioloissa että kriisitilanteissa. He pystyvät erottamaan tosiasiat huhuista ja luuloista. He ymmärtävät sekä asiantuntijatiedon merkityksen että sen rajoitteet. Sivistys ja suhteellisuudentaju takaavat, että kriisistä selviydytään mahdollisimman vähin vaurioin.

Mitä enemmän ihminen tietää ja osaa, sitä kykenevämpi hän on toimimaan poikkeuksellisissa tilanteissa ja sopeutumaan muutoksiin. Osaaminen ja sivistys tuottavat itseluottamusta ja vahvistavat yksilön ja yhteisön sosiaalisia pääomia. Se, jolla on paljon henkisiä pääomia, kykenee myös auttamaan ja tukemaan muita.

Siksi oppiminen ja sivistys ovat Suomen vastustuskyvyn ja iskunkestävyyden keskeisiä työvälineitä.

”Koulutus ja sivistys olisivat huomattavan hyviä investointikohteita”, sanoo työtä ja työmarkkinoita MIT:ssä (Massachusetts Institute of Technology) tutkiva Joonas Tuhkuri.

”Suomessa on koulutukselle jatkuvasti enemmän kysyntää kuin on koulutuspaikkoja. Kansantaloudelle olisi edullista kouluttaa enemmän. Jos toisen asteen jälkeisen koulutuksen sisäänottoprosentti olisi 15:n sijaan 45, vaikutukset olisivat tuntuvat ja hyvin positiiviset.”

Tuhkurin mielestä paras keino varautua tulevaisuuden uhkiin on kouluttaa lapsista ja nuorista osaavia, sivistyneitä aikuisia, joilla on hyvä itsetunto.

”Sellaiset ihmiset selviytyvät disruptioista (häiriö, epäjatkuvuus) paremmin, ja he pystyvät myös auttamaan muita. Koulutus auttaa siihen, että pystyy omaksumaan uusia työnteon tapoja tai sisältöjä nopeastikin ja muuttamaan omaa toimintaansa tilanteen mukaan.”

Kehitysohjaaja Eeva Vesterinen sanoo, että työmarkkinoiden kohtaanto-ongelmassa ei ole kyse asenteista, vaan osaamisesta. ”Monet tarvitsisivat yksinkertaisesti lisää koulutusta, tietojensa ja taitojensa saattamista ajan tasalle, tai oppia työalan vaihtamiseen. Muuntokoulutusta tarvitaan lisää. Enää ei ole niin, että opiskellaan kerran ja sillä sitten pärjätään kymmeniä vuosia. Ei pärjätä, eikä tämä yhteiskunta pärjää samanaikaisen työvoimapulan ja työttömyyden kanssa.”

Sivistys on rokote huhuja ja soopaa vastaan

Poikeusoloissa leviävät huhut, juorut ja keksityt väitteet. Niitä vastaan ainoa rokote on sivistys: jokaisen yksilön kyvykyys harkita, kyseenalaistaa, punnita ja valita.

”Mediakriittisyyden ja -lukutaidon kehittäminen on keskeinen keino, kun rakennetaan iskunkestävää ja vastustuskykyistä Suomea”, sanoo utsjokelainen Anni Ahlakorpi, luokanopettaja ja kunnanvaltuuston jäsen.

”Suomi on vähän niin kuin Israel: Maa, joka on varautunut kaikenlaiseen. Tämä on perua sotien jälkeisestä ei koskaan enää tätä -ajatuksesta. Tästä varautumisesta oli kriisitilanteessa etua: koronaepidemian alkaessa ajattelin, että Suomessa on häkellyttävän hyvät systeemit.”

Janne Hukkinen, professori

”Pitää kamppailla raakuutta ja huonoja tapoja vastaan.”



"Jokaisen kansalaisen pitäisi pystyä erottamaan luotettavat lähteet epäluotettavista ja faktat fiktiosta. Tämä oma ymmärrys vaikuttaa myös siihen, miten itse kukin noudattaa viranomaisten ohjeita. Sivistys on parasta kriisivalmiutta", Ahlakorpi sanoo.

Dis- ja misinformaation tunnistamisessa nuoret ikäluokat ovat vanhempia etevämpiä. "Nuoret ovat kriittisiä. Kun joku väittää heille jotain, he ryhtyvät saman tien googlailemaan tietoa siitä, pitääkö väite paikkansa vai ei", sanoo Nuorten agenda 2030:n toinen puheenjohtaja Sofia Savonen.

Asiantuntijatiedon rooli määriteltävä jo ennakolta, verkostot valmiiksi

Suuri yleisö koostuu ihmisistä, joiden kyvykkyudet ottaa vastaan ja käsitellä tietoa vaihtelevat keskenään suuresti.

Osa ihmisistä kestää hyvin sen, että eri asiantuntijat tai viranomaiset ovat keskenään erimielisiä ja tuottavat ristiriitaistakin tietoa. Nämä kansalaiset vertailevat ja punnitsevat saamaansa tietoa ja tekevät siitä omia johtopäätöksiään.

Osa kaikenlainen ristiriitaisuus ahdistaa ja hämmentää suuresti. Suomessa vuonna 2020 käyty julkinen keskustelu kasvomaskeista on tästä hyvä esimerkki.

WISE-kokonaisuuden päätöksentekoprojektia johtava Janne Hukkinen sanoo, että viisasta kriisinhallintaa olisi määrittää asiantuntijaryhmien vuorovaikutusmallit jo etukäteen. Kun tieteellistä tietämystä asiasta on valtioneuvoston alaisessa tutkimuslaitoksessa (kuten THL, SYKE, Luke, Säteilyturvakeskus, VTT, Vatt) ja sen lisäksi tietyissä yliopistoissa, korkeakouluissa, instituuteissa ja yrityksissä, kysymys kuuluu, miten näissä toimivien asiantuntijoiden mahdollisimman laaja osaaminen kootaan hädän hetkellä yhteen.

Miten eri tahoilla toimivat asiantuntijat voivat kriisitilanteessa yhdessä muodostaa perusteltuja näkemyksiä silloinkin, kun mitään tieteellisesti pätevää tietoa ei ehditä tuottaa?

"Tällaiset laajat, ennalta organisoidut asiantuntijapaneelit olisivat kriiseissä tarpeellisia. On ainoastaan hyvä asia, jos eri puolilta tulevilla asiantuntijoilla on erilaisia ja keskenään ristiriitaisiakin näkemyksiä. Heidän osaamiseensa kuuluu muodostaa perusteltuja näkemyksiä silloinkin, kun he hahmottavat tilannetta keskenään eri tavoin. Olisi hyvä, jos tämä vuorovaikutus toteutuisi järjestyneesti, ei satunnaisesti eikä lähinnä median kautta", Hukkinen sanoo.

Asiantuntijatieto päätöksenteon tueksi on luonteeltaan julkista, ja sen on syytä olla muutenkin kaikin puolin avointa. Silti viestinsä suurelle yleisölle on vielä toinen asia: asiantuntijoiden välisiä näkemyseroja ei voi sellaisinaan vierittää yleisön murheiksi. Asiantuntijapaneelien on kyettävä kriisitilanteessa tuottamaan tietoa, jota suuri yleisö voi riidattomasti soveltaa. Voidaan esimerkiksi kertoa, että jonkin toimintatavan tai päätöksen vaikuttavuudesta ei ole tieteellistä näyttöä, mutta koska siitä voi olla etua ja haitat eivät todennäköisesti ole merkittävät, tutkijat oman ymmärryksensä perusteella suosittavat sitä kokeiltavaksi.

Miten säilyttää tyyneys ja käytöstavat myös kriisioloissa?

Maailman nopea muutos — uusimpina isoina käänteinä koronakriisi ja Venäjän sota Ukrainaa vastaan — ovat voimistaneet ihmisissä myös ongelmallisia käytäytymispiirteitä. Näistä näkyvin on heimoutuminen, laumakäyttäytyminen, jossa yhteisön sosiaalinen hyväksyntä on kasvanut tärkeämmäksi seikaksi kuin ilmeiset ja todennettavat tosiasiat.

"On tosi ikävää, jos politiikkaan voivat ryhtyä vain luodinkestävät ihmiset, jotka kestävät mitä tahansa. Me muut ajatteleme, että omaa mielenterveyttä ja yksityisyyttä ei kannata politiikalle uhrata, jos ilmapiiri on raaistunut ja täynnä vihaa. Ymmärrän hyvin, että tämä ei houkuta nuoriakaan."

Heli Mäki, alumnikoordinaattori, Jyväskylän yliopisto

"Iso kysymysmerkki on nyt tämä heimoutuminen ja polarisaatio. Onko se mennyt niin pitkälle, että se itsessään estää ilmastonmuutoksen torjuntaa? Olen kysynyt kahdestaan joiltakin ilmastonmuutoksen kiistävilta republikaaneilta ja persuilta, ovatko he ihan tosissaan tuota mieltä. Eivät he ole, mutta heidän joukoissaan kuuluu sanoa niin, ja heimossa olon tarve on suurempi kuin faktojen tarve."

Risto Isomäki, tietokirjailija

"Ei rotuvihalle. Ei sellaiselle hallitukselle, joka pitää valtansa rotuvihaan kiihotetun kansan kustannuksella."



Ilmapiiirin nopea kärjistyminen on kriisitilanteissa kaikkein suurin Suomea kohtaava sosiaalinen uhka.

Kriisitilanteissa on yleensäkin tyypillistä, että huhut ja epätotuudet leviävät nopeasti. Jos niitä vielä levitetään tahallisesti ja tarkoituksena lietsoa vihamielisyyttä, tästä muodostuu vakava uhka yhteiskunnan päätöksenteko- ja toimintakyvylle.

Laumakäyttäytymiseen liittyy taipumus syyllisten ja syntipukkien hakemiseen. Kun syylliset eristetään, suljetaan ulos tai rangaistaan, heimo voi hetkellisesti uskoa, että ongelma poistuu. Koronakriisissä tämä taipumus näkyi kansalaiskeskusteluissa: syyllisiä olivat milloin kiinalaiset, helsinkiläiset tai uusimaalaiset, milloin ruotsalaiset, opiskelijat, nuoret, Balkanilta lentäen tulleet tai baarissa käyneet. Kriisitilanteissa syyllistämismekanismi on omiaan pahentamaan tilannetta entisestään, kun väestöryhmien väliset suhteet kiristyvät.

Tätä ihmiselle, homo sapiensille, ominaista ongelmallista taipumusta tulee pyrkiä ehkäisemään ennalta. Sosiaaliset suhteet ovat olennainen osa Suomen kriisivalmiutta ja kriisinsietokykyä. Ensimmäinen askel on tunnistaa ongelma. Jos ilmapiiiri jo ”hyvän sään aikana” on kovin kärjistynyt, kriisi ei pyyhi tilannetta pois, vaan – mahdollisen alkujärkytyksen jälkeen – kärjistynyt ilmapiiiri on entistä hankalammin hallittava ongelma.

”Nyt tarvitaan uutta intoa: punaposkista uskoa tulevaisuuteen. Me selvitään! Terve kansa maksaa velat kyllä.”

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

Mitä ongelmalle on tehtävissä?

Maailma on monimutkainen ja käy koko ajan monimutkaisemmaksi. Se on monille liikaa. Kun tuntuu, että on koko ajan vaarassa pudota, tulee kiusaus haikailla menneitä aikoja, inhota monia nykyajan ilmiöitä ja liittyä kuoroon, joka huutaa, että ennen oli kaikki paremmin ja uudet ongelmat ovat milloin minkäkin ihmisryhmän syytä.

Toinen vaihtoehto olisi kasvattaa itseään ja lähiyhteisöjään ymmärtämään, sopeutumaan, ratkaisemaan ongelmia ja toimimaan rakentavasti uusissa tilanteissa.

Ihmisen kehitys ei pääty siihen, että hän kasvaa lapsesta aikuiseksi. Päinvastoin: vasta aikuisuudessa kehittyvät — jos ovat kehittyäkseen — monet keskeiset ajattelun taidot: suhteellisuudentaju, kokonaisuuksien hahmotus, systeeminen ajattelu, kyky monipuoliseen eettiseen harkintaan. Ekososiaalinen sivistys on sitä, että ihminen ymmärtää ihmisen ja muun luonnon yhteyden ja kaiken keskinäisriippuvuuden.

Näitä ajattelutaitoja ja ymmärrystä ei kenelläkään ole syntyessään. Mutta useimmilla suomalaisilla on niin monen vuosikymmenen mittainen elämä, että tätä kaikkea ehtii hyvin oppia ja opiskella.

Uudenlaisten ajattelutaitojen oppiminen on paitsi hyödyllistä, myös välttämätöntä. Ympäristön kantokyky on koetuksella, kun maapallon väkiluku tällä vuosisadalla kasvaa vielä 9–11 miljardiin ennen kuin väestönkasvu kääntyy laskusuuntaan. Ilmastonmuutos, biodiversiteetin uhanalaisuus ja väestön lisääntyminen ovat yhtälö, josta ihmislaji voi selviytyä vain parhaalla osaamisellaan: aivojen käytöllä. Paras tapa aktivoida uutta ajattelua ja oppimista on koulutus.

Suomi on järjestöjen luvattu maa. Sivistys- ja kansalaisjärjestöt tekevät kunnissa merkittävää aikuiskasvatusta. Monenlainen harrastustoiminta on suosittua aikuiskoulutusta, mutta sen rinnalla on yhä enemmän syytä tarjota myös oppia ajattelun taidoissa, kokonaisuuksien ymmärtämisessä ja yhteistoiminnassa.

1800-luvulla tavoitteena oli, että koko kansa oppii lukemaan. Tavoite kuulosti monen korvissa mahdottomalta, mutta se saavutettiin. Nyt on aika nostaa rimaa ja kiinnittää huomiota etenkin aikuisväestöön. Sivistys parantaa sekä iskunkestävyyttä että vastustuskykyä, on edessä mitä tahansa.

Miten? Osaamista ja sivistyspääomia voidaan kasvattaa sekä tavoitteellisessa, suorituksiin ja tutkintoihin tähtäävässä koulutuksessa että vapaassa kansansivistystyössä, jossa tavoitteena eivät ole tutkinnot. Kirjastoilla ja muilla sivistysinstituutioilla on hyvät mahdollisuudet tavoittaa aikuisväestöä, joka haluaa oppia ymmärtämään itseään ja maailman muutosta ympärillään.

Mediasta tähän työhön on parhaimmat edellytykset Yleisradiolla, mutta myös kaupallisen median rooli aikuisväestön tietämyksen ja ymmärryksen laajentajana on merkittävä.

”Sivistys: Veljeyttä synnyttävä, kansakuntain elämää parantava, uudistava ja voimistava mahti, luomisen väkevä vipusin.”



Ehdotuksia

- ▶ **38** Väestön koulutustaso ei ole noussut kymmeneen vuoteen. *Koulutustason nousu* on otettava tavoitteeksi sekä valtakunnallisesti että kunnissa. Resurssija on, ne pitää vain suunnata oikein.
- ▶ **39** *Oppilaitosten aloituspaikkoja lisätään.* Yksilöiden mahdollisuus kouluttautua on turvattava taloudellisesti.
- ▶ **40** Maanpuolustuskurssien rinnalle tulee rakentaa *sivistyksenpuolustuskursseja*, joissa päättäjille välitetään tietoa oppimisen ja koulutuksen merkityksestä sekä henkisten pääomien kasvattamisesta kansakunnan kriisivalmiuden näkökulmasta.
- ▶ **41** Kirjastoja tulee kehittää monipuolisiksi, monenlaista työntekoa ja muuta toimintaa palveleviksi *sivistyskeskuksiksi*. Tarvittaessa lisää tilaa saadaan tyhjenevistä toimistorakennuksista.
- ▶ **42** *Kärjistyneen ilmapiiirin purkaminen* pitää ottaa joka kunnassa yhteiseksi sosiaaliseksi projektiksi, johon kiinnitetään huomiota ja jolle uhrataan aikaa ja voimavaroja. Tärkeä osa tätä työtä on myös syrjäytymisen ehkäisy.
- ▶ **43** *Median tulee kiinnittää itsekriittistä huomiota toimintaansa* erimielisyyksien kärjistämisessä. Näkemyseroista voidaan uutisoida ja journalistisesti kertoa ilman itsetarkoituksellista lietsontaa ja yllytystä. Poliittisen journalismin tulee olla kriittistä, mutta kriittisyys ei ole sama kuin lähtökohtainen epäkunnioitus tai halveksunta poliitikkoja ja heidän työtään kohtaan. Median tehtävä demokratiassa ei ole heikentää yhteiskunnallista luottamusta, vaan rakentaa sitä faktoihin nojaten lisää.
- ▶ **44** Jokainen ihminen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, kertooko eteenpäin negatiivisia tarinoita vai luoko ympärilleen toivon ilmapiiiriä. *Suhteellisuudentaju, vastuullisuus ja ”aikuisuus”* erilaisten haasteiden edessä hyödyttävät kaikkia.



Otetaan uudenlaiset uhat vakavasti – infosotakin on sotaa

Suomalaisiin kohdistuu uudenlaisia uhkia. Niistä suuri osa on sellaisia, joita ei ensin uhkiksi edes tunnista. Tietoverkoissa tapahtuvat rikokset, eripuraa lietsova informaatiovaikuttaminen ja hybridikiusanteko ovat ilmiöitä, joista on syytä tietää enemmän, että osaamme niitä vastustaa.

Kas, pankista on tullut sähköpostia. Tutut logot ja kaikki, sekä pyyntö: kirjaudu nyt heti sisään verkkopankkiisi tästä linkistä, laita tunnukset ja salasana, sillä pankki tarvitsee niitä jonkin kiireisen asian hoitamiseksi.

Tietokone on muuttunut omituiseksi. Se on kovin hidas. Aivan kuin se puuhaisi jotain muuta . . . Mikähän muuten oli se viime viikolla tullut linkki, josta piti klikata ja sitten vastata "ok" kaikkiin kohtiin, jotta ilmoituksesta pääsi eroon?

Ihminen vastaa netissä mukavalta tuntuvan henkilön kaveripyyntöön. Pian alkaa innokas viestinvaihto, romantiikkaakin taitaa olla ilmassa. Uusi ihastus tuntuu olevan ihan huipputyttö – ja hän olisi tulossa tapaamaan, mutta juuri nyt hänellä on hassun sattumuksen takia pieni ongelma pankkikorttinsa kanssa; no, tokihan tässä nyt voidaan vähän lainata, hänhän maksaa sitten saman tien takaisin heti, kun tavataan.

Soivatko hälytyskellot? Usein liian myöhään.

Kyberrikollisuus eli tietotekniikkarikollisuus on mitä tahansa toimintaa, jossa toiselle aiheutetaan haittaa tai vahinkoa tietotekniikkaa käyttäen tai jossa haitan kohteena on tietotekniikka itse. Palvelunestohyökkäykset ovat tietoverkossa toimivia, masinoituja "liikenneuhkia", joiden tarkoituksena on lamauttaa jonkin toimijan verkkopalvelu toimintakyvyttömäksi.

Tällaisen rikoksen tekovälineeksi voi joutua mikä tahansa kotitietokone, jonka tietoturva ei ole kunnossa. Ei ihme, jos kone toimii tahmeasti, onhan se juuri nyt virusohjelman kautta ohjelmoitu pommittamaan esimerkiksi jonkin viranomaisen verkkopalvelua.

Tietotekniikkarikollisuuteen nivoutuu monenlaista perinteisempääkin huijaustoimintaa. Puhelin soi. Soittaja on asiallisen kuuloinen henkilö jostain IT-firmasta. Hän kertoo, että tietokoneessasi on pahanlainen tietoturva-uhka meneillään. Tämä ystävällinen ja asiantunteva auttaja tarvitsisi nyt kiireimmiten pari salasanaa, jotta voisi hoitaa tilanteen pikaisesti kuntoon. Maksu palvelusta hoituu helposti, kun asiakas antaa luottokorttinsa numeron.

Toinen soittaja kauppaa uusia, tosi edullisia sähkösopimuksia. Ilman muuta kannattaa nyt vaihtaa! Sopimus voidaan tehdä vaikka heti tässä puhelimesta, ja jopa alkaa sähkölasku pienentyä. Tarvitaan vain . . . niin, nimi, osoite, puhelinnumero ja henkilötunnus, loppuosa myös, totta kai, niin pistetään sopparipaperit tulemaan!

Seuraavan kerran sähkönmyyjästä kuuluu, kun sopimuspaperien sijaan postista tulee pikavippifirman laskuja. Henkilötunnuksen joutuminen väärin käsiin voi tulla kalliiksi ja vähintään aiheuttaa suurta mielihäpeää, harmia ja

"Kuvaavaa on, että kansallisen rikosuhritutkimuksen mukaan 55 prosenttia vastaajista ilmoitti joutuneensa verkkorikoksen uhriksi jossain kohtaa elämänsä. Arkaluontoisten tietojen vuotamisella rikollisten tai valtiotoimijoiden käsiin voi olla seurauksia vielä vuosienkin päästä. Älä siis anna esimerkiksi syntymäaikaasi, henkilötunnustasi ja osoitettasi, ellei näiden tietojen antamiselle ole perusteltua tarvetta. Rikolliset käyttävät näitä tietoja identiteettivarkauksiin ja esimerkiksi verkko-ostosten tekemiseen uhrin lukuun."

Hannu Kotipelto, erityisasiantuntija

"Kun joku soittaa ja sanoo olevansa esimerkiksi pankista tai poliisista, ota nimi ylös ja sano, että soitat hänelle vaihteen kautta takaisin. Näin varmistat, että soittaja on se, joka sanoo olevansa. Asiallinen soittaja ei tästä loukkaannu, vaan nimenomaan arvostaa sitä, että olet huolellinen informaatioturvallisuudessa."

Hannu Kotipelto, erityisasiantuntija

"Nyt tarvitaan lujaa uskoa ihanteelliseen tulevaisuuteen."



mutkikkaita selvittelyjä.

Monien ihmisten turvallisuus on tämäntyyppisten syiden takia uhattuna jatkuvasti. Ikääntyneet, toimintarajoitteiset ja kaikki ne, joiden tietotekninen osaaminen ei ole laajaa, ovat erityisen suojattomia näitä uudenlaisia uhkia vastaan.

"Tällaisia tapauksia on tuhansittain, ja lisää tulee joka vuosi", sanoo Jyväskylän yliopiston informaatio-tekniikan tiedekunnassa työskentelevä lehtori Panu Moilanen.

Informaatio- ja turvallisuus on käynnissä koko ajan

Ikään kuin "tavallisissa" kyberuhissa ei olisi riittävästi riesaa, Panu Moilanen nostaa esiin kokonaisuutena vielä vaarallisemman ilmiön: informaatio- ja turvallisuusodan. Se on käynnissä nytkin.

"Jokaisen suomalaisen tulisi ymmärtää, että olemme info- ja turvallisuusodan kohteena koko ajan, välillä enemmän ja välillä vähemmän", Moilanen sanoo.

"Suomalaiset ovat mieltäneet, että meillä on ollut vuosikymmenien mittainen 'syvän rauhan aika'. Tietoverkoissa sellaista ei ole ollut kymmeneen—viiteentoista vuoteen. Venäjä on oman ajattelunsa mukaan sodassa koko ajan. Kun se ei tee aktiivisia sotatoimia, se käy taistelua tietoverkossa. Ukrainan sodan se aloitti mielipiteisiin vaikuttamalla jo vuosia ennen varsinaisia sotatoimia."

Sisäministeriön kansallisen turvallisuuden yksikön erityisasiantuntija Hannu Kotipelto sanoo, että Suomen turvallisuuspoliittinen ympäristö voidaan hahmottaa janan, jonka toisessa päässä on syvä rauhantila ja toisessa selkeä sotatila, jossa käytetään fyysisiä aseita.

"Tässä muuttuneessa turvallisuuspoliittisessa ympäristössä Suomi ei enää ole puhtaasti syvän rauhan tilassa mutta ei myöskään sodassa, vaan jossain siltä välillä, mutta onneksi vielä vahvasti lähellä janan rauhan päätä", Kotipelto sanoo.

Verkossa käydään taistelua ihmisten mielistä. Tämä tieto pitäisi nyt kaikkien ottaa vastaan, jotta osaisimme toimia harkiten ja oikein.

Verkossa jokainen joutuu nyt ennennäkemättömällä tavalla osallisiksi tilanteista, jotka eivät ennen internet-aikaa olisi välttämättä vaikuttaneet hänen henkilökohtaiseen elämäänsä kuin enintään välillisesti. Verkossa otetaan kantaa, ja kanta on nyt oltava jokaisella. Visuaalisin symbolein ilmaisemme tukevamme tai vastustavamme sellaisiakin asioita, joista emme itse mitään sano tai kirjoita. Sekin, että joku ei ota kantaa, tulkitaan nykyoloissa helposti kannanotoksi – miksi et sano tästä tärkeästä asiasta mitään, mahdatkin olla sen puolesta/sitä vastaan . . .

Liian outo tieto tekisi mieli torjua kokonaan

Lehtori Panu Moilasen mukaan on ymmärrettävää, että epämieluisa, omaan ajatteluun sopimaton tieto halutaan ensin torjua – ei kai tuommoista nyt oikeasti tapahdu, varmaan kyse on liioittelusta, tai olisikohan tässä nyt jotain väärinkäsityksiä. Kuitenkin juuri kriittinen ja valpas asenne on paras suoja kielteisistä informaatiovaikuttamista ja info- ja turvallisuusodaa vastaan.

On olemassa paljon ihmisiä, jotka uskovat herkästi monenlaista informaatiota. Esimerkiksi vääryyttä kärsinyt ihminen voi olla siten haavoittunut, että hän mieluusti omaksuu tietäntyyppisiä tarinoita maailman ja ihmisten pahuudesta ja häneen kohdistuvista uusista uhkista.

Sana hybridi tarkoittaa yhdistelmää. Hybridiuhkat ovat tekojen, teknikkoiden ja tietojen yhdistelmiä, joiden tarkoituksena on aiheuttaa kohteelleen jotain haittaa. Yhdistelmässä voi olla "liveä" eli fyysisessä maailmassa tapahtuvaa toimintaa yhdistettynä tietoverkossa tapahtuvaan mielipiteiden ja mielialojen muokkaukseen. Koska hybridiuhka voi muodoltaan olla melkein mitä vain, sen tunnistaminen ei aina ole helppoa tai edes mahdollista. Hybridihäirintä voi olla valheiden levittämistä netissä tai tietojärjestelmien lamauttamista verkkohyökkäyksillä.

Hybridivaikuttamista harjoittavat valtiot, kuten Venäjä, mutta myös esimerkiksi ääri-islamistiset tai äärioikeistolaiset ryhmät. Niiden tavoitteena on vääriä tai vääristettyä tietoa jakamalla muokata mielipiteitä ja houkutella tukijoikseen tai toimijoikseen uusia ihmisiä.

Esimerkki "yhdistelmähäirinnästä" on myös tilanne, jossa valtio masinoi toisen valtion rajalle suuren määrän ihmisiä, aikuisia ja lapsia, jotka tämän toisen maan sitten pitäisi ottaa turvapaikanhakijoina vastaan. Riippumatta siitä, olisiko turvapaikalle edellytyksiä, nämä ihmiset ovat raja-alueelle kuljetettuina ja sinne jätettyinä joka tapauksessa hädänalaisessa asemassa. Inhimillisen hädän käyttäminen hybridisodankäynnin välineenä on erittäin vaikea tilanne sekä häirinnän kohteena olevalle maalle että niille ihmisille, joiden hätää toinen valtio tilanteessa hyväksikäyttää.

Infosodan tunnistaminen ei ole helppoa. Sodan varsinainen moottori ei ole yleensä koskaan kasvoillaan näkyvissä, vaan viesti tulee muilta tahoilta: järjestöiltä, yksityishenkilöiltä, medialta, somesta. Infosodassa vihollisella voi olla naamionaan parhaan ystävän kasvot. Esimerkiksi tunnettu somevaikuttaja voi levittää infosodan viestiä, joko tarkoituksellisesti tai ilman, että edes itse ymmärtää näin tekevänsä.

"Itse kiinnitin huomiota siihen, että Ukrainan sodan alkaessa muutamat terveysalan somevaikuttajat, jotka olivat siihen asti esiintyneet koronakotiteiden vastustajina, muuttuivat todella nopeasti putinistisen turvallisuuspolitiikan asiantuntijoiksi. Jotkut heistä saavat toiminnastaan taloudellista kompensatiota ihan varmasti", Panu Moilanen sanoo.

Sisäministeriön kansallisen turvallisuuden yksikön erityisasiantuntija Hannu Kotipelto sanoo, että Venäjän hybridivaikuttaminen ei yleensä näyttäydy suomalaiselle Venäjän valtion toimintana, vaan viesti tulee usein "aivan tavallisen suomalaisen" kautta. Tämä tavallinen suomalainen voi olla sosiaalisen median valeprofiili eli keksitty henkilö, mutta hän voi olla myös oikeasti olemassa oleva naapurisi, serkkusi, vanha koulukaverisi – tai jos oikein huonosti käy, sinä itse, ilman että edes tajuat, millaisen valheellisen tiedon syötiin olet nielaissut.

"Hybridivaikuttamiselle on tyypillistä, että sitä hyödyntävä taho haluaa pitää itsensä ja usein myös toiminnan salassa tai saada sen näyttämään jonkin muun aiheuttamalta", Kotipelto sanoo.

"Suomessa on viranomaisilla perinteisesti vähän sellainen asenne, että hajaantukaa, olkaa rauhallisia, ei täällä mitään ole. Emme halua harjoittaa riskiviestintää, jossa kerrotaan mahdollisista riskeistä ja huonoista mahdollisuuksista. Tämä voi tuudittaa vääränlaiseen turvallisuudentunteeseen. Kriisitietoisuus on monessa mielessä hyvä asia, koska se mahdollistaa varautumisen. Asiallinen tieto tosiasioista ei ole pelottelua."

Panu Moilanen, lehtori

"Kun Venäjän sota Ukrainaa vastaan helmikuussa 2022 muuttui salatusta, piilossa käydystä sodasta avoimeksi ja samalla laajeni, Supo tviittasi, että 'Suomeen ei kohdistu tällä hetkellä voimakasta informaatiovaikuttamista'. Miten niin ei kohdistu? Sitä on jo vuosien ajan kohdistunut koko ajan, ja sillä on näkyvät vaikutukset. En ymmärrä tällaista hyssyttelyä."

Jessikka Aro, toimittaja

"Kriittinen, epäilevä suhtautuminen uskomattomilta kuulostaviin väitteisiin ja uutisiin antaa jo hyvät lähtökohdat torjua itseensä kohdistuvaa ei-toivottavaa vaikuttamista."

Hannu Kotipelto, erityisasiantuntija

Ehdotuksia

▶ 45

Yksittäisten kansalaisten suojaaminen tietotekniikkarikoksilta ja -uhilta on otettava vakavasti. Ennaltaehkäisevä neuvonta ja tekninen apu tulee saattaa joka kansalaisen ulottuville. Kunnat voivat tarjota neuvontaa esimerkiksi kirjastoissa. Viranomaisten ja alan yritysten välistä tiedonkulkua tulee parantaa. Viranomaisten tulee perustaa auttava puhelin, josta tietotekniikkarikoksen uhri tai rikosta epäilevä voi saada konkreettista neuvontaa ja toimintaohjeet.

▶ 46

Valtion ja kuntien tulee aktiivisesti tiedottaa kansalaisille tietoturvasta, informaatioturvallisuudesta ja infosodasta. Terve ja tietoon perustuva kriisitietoisuus auttaa varautumaan. Valistusta ei pidä mieltää pelotteluksi.

▶ 47

Rahoitus kuntoon. Suomessa on hyvää osaamista ja toimintasuunnitelmia kansalaisten ja yhteiskunnan informaatioturvallisuuden varmistamiseksi ja kyberuhkien hallitsemiseksi. Suunnitelmat eivät kuitenkaan toteudu, ellei niihin osoiteta riittävästi henkilöresursseja ja rahoitusta. Kyberturvallisuus ja infosodassa puolustautuminen on otettava omiksi riveikseen puolustusbudjettiin.

▶ 48

Suomen informaatiopuolustuksen kehittäminen on otettava yhteiseksi asiaksi yhteiskunnan kaikilla hallinnonaloilla ja toiminnoissa. Infopuolustukseen kuuluu jatkuva tiedonhankinta ja oikean tilannekuvan muodostaminen. Tähän kuuluu myös mielipideilmaston ja keskustelujen analysointi informaatiouhkien tunnistamiseksi. Esimerkiksi ulkomailta masinoidut "kansanliikkeet" olisi tunnistettava "jo ennen kuin letka ehtii Kansalaistorille asti".

▶ 49

Ole hereillä. Jokainen kansalainen voi suojata itseään ja läheisiään tietoturvalla ja kriittisellä asenteella. Kun törmäät netissä oudon tuntuiseen tietoon, kysy aina, miksi joku sellaista levittää, voiko tiedon varmistaa muista lähteistä ja kenen tai minkä intressissä tiedon levittäminen voi olla. Älä levitä mitään, minkä todenperäisyydestä et voi olla varma.



Opetellaan olemaan ihmisiksi – ihmisyyttäkin voi ja pitää opetella

Ihmislajin pahin uhka maapallolla on ihminen. Siksi ihmislajeilla on painavat syyt yrittää kehittää omaa ihmisyyttään – opetella olemaan ihmisiksi. Tähän sisältyy sekä suhde ympäristöön että suhde toisiin ihmisiin.

Meidät ihmiset on yllättävän helppo usuttaa toisiamme vastaan.

Meillä voi olla omia, selvittämättä jääneitä kärhämäiä välillämme. Joskus ne ovat jo kauempana historiassa, mutta vaikuttavat edelleen. Tai sitten jostain ilmaantuu uutta sytykettä, joka saa tunteet kuumenemaan. Ihmisten välillä on aina sellaisia eturistiriitoja, näkemyseroja tai muita kiistanaiheita, jotka hieman lietsottuina roihauttavat liekkiin.

Lietsontaa tapahtuu. Osa siitä on peräisin ulkomailta. Erityisasiantuntija Hannu Kotipelto sisäministeriön kansallisen turvallisuuden yksiköstä sanoo, että ulkovallan (esimerkiksi Venäjän) tuottama ja jakama vääristelty tieto Suomen sosiaalisessa mediassa pyrkii lisäämään levottomuutta ja vastakkainasettelua yhteiskunnassa. Suomen avulla pystytään lietsomaan suuria ihmisjoukkoja toisiaan vastaan, etenkin kun siinä taitavasti hyödynnetään meillä jo ennestään olevia, todellisia ongelmia.

”Syrjäytyminen, sosiaalinen pahoinvointi ja moniongelmaisuus ovat yksi Suomen sisäisen turvallisuuden suurimpia uhkia. Ilman sisäistä turvallisuutta meillä ei ole myöskään vakaata kansallista turvallisuutta”, Kotipelto sanoo.

”Voit tehdä merkittäviä tekoja kansallisen turvallisuuden hyväksi joka päivä. Älä levitä vihapuhetta. Älä vie sellaista viestiä eteenpäin. Joka kerta, kun jätät levittämättä vihaviestin, olet tehnyt kansallisen turvallisuuden kannalta tärkeän ja oikean teon. Kiitos sinulle siitä!”

Hannu Kotipelto, erityisasiantuntija

Maailma on monimutkainen, ja moni joutuu ponnistelemaan pärjätäkseen – eikä silti välttämättä onnistu niin kuin haluaisi. Jokaisella, myös ”pärjääjillä”, on omat heikot kohtansa, jotka läheskään aina eivät näy päällepäin. Yksinäisyys, terveyshuolet, talousongelmat, läheisten ongelmat, koulutuksen tai työn puuttuminen, ihmissuhde-vaikkeudet tai muut vastoinkäymiset altistavat ihmisen mielen.

Ja se, jolla on pahat mielessä, iskee oikeana hetkenä oikeaan kohtaan.

”Kuka tahansa voi joutua vedetyksi johonkin, johon ei itse alun perin ole hakeutunut. Kaikki alkaa viattomasti. Olet vähän alakuloisella mielellä. Selaat somea. Facebookissa vastaan tulee sponsoroitu linkki, jossa on jotain kiinnostavaa. Klikkaat. Linkki vie eteenpäin. Kohta olet sivuilla, joilla kerrotan kaiken pahan johtuvan koronarokotteista. Tämän suuntaista infoa tulee koko ajan lisää, päädyt syvemmälle ja syvemmälle. Pian saat kutsun mielenosoitukseen”, sanoo toimittaja Jessikka Aro.

”Trollioperaatioiden johtajat ovat riidan ammattilaisia. He saavat riidan aikaan mistä tahansa aiheesta. Aihe voi olla koronarokote, ravinto, Ukraina, Nato tai mikä hyvänsä. Oikeastaan heille on samantekevää, mistä suomalaiset riitelevät, kunhan riitelevät. Se on riidankylväjien tavoite”, Aro sanoo.

”Riidan saa aikaan esimerkiksi siten, että itse julkistaa asiasta ärhäköitä kannanottoja sekä puolesta että vastaan, tietysti eri nimimerkeillä, ja riitelee siis ensin itsensä kanssa. Pian riitaan liittyy muita.”

Aro oli ensimmäisiä, jotka toivat Suomen mediaan tietoa Venäjän harjoittamasta kielteisestä informaatiovaikuttamisesta, trollauksesta. Aro julkaisi ensimmäisen juttunsa aiheesta 2014. Osa yleisöstä kiinnostui, mutta osa torjui ajatuksen Venäjän harjoittamasta manipulaatiosta suoralta kädeltä.

”Se oli monille liikaa. Ajatus oli liian outo, liian kauhea, liian uskomaton. Oli helpompi sanoa, ettei se ole totta – että toimittajalla taitaa nyt olla mopo karanut”, Aro sanoo.

”Nyt tilanne on toinen, mutta edelleenkin poliitikot eivät ymmärrä ilmiön laajuutta ja vaikutuksia riittävästi. Sitä pitäisi tutkia järjestelmällisesti. Suomessa on Venäjän rakentamia someyhteisöjä, joissa väärä tieto leviää, eivätkä näihin yhteisöihin joutuneet tajua ollenkaan, missä ovat mukana. He ovat uhreja. Viranomaisilla tai kenelläkään ei ole kokonaiskuvaa edes siitä, kuinka moni suomalainen on joutunut näihin vihayhteisöihin mukaan”, Aro sanoo.

Kyseenalaisten yhteisöjen vaikutukset sen sijaan ovat jo laajasti näkyvissä. Lietsona on tehonnut, ihmiset ovat nousseet toisiaan vastaan. Erimielisyys koronarokotteista on aiheuttanut avioeroja. Salaliittoteoriat ovat jäädystäneet sukulaisten suhteita. Venäjän sota Ukrainaa vastaan on tuhonnut ystävyys-suhteita, kun yksi kauhistuu toisen tukea ra’alle hyökkäyssodalle ja tämä vuorostaan pitää toista ulkoa ohjattavana, kritiikittömänä lampaana, joka usko kaiken minkä lukee. Kielteinen ilmapiiri on yleistynyt myös luottamus- ja hallintoelimiin; kielenkäytön koveneminen esimerkiksi kunnanvaltuustossa kauhistuttaa nykyään monia.

”Paras ase meihin kohdistuvaa pahantahtoista informaatiovaikuttamista vastaan on tieto. Meidän pitäisi tietää, että meihin yritetään vaikuttaa, ja kehittää kykyämme tunnistaa se. Tähän tarvitaan systemaattista ja laaja-alaista tiedonkeruuta. Sitä tekevät nyt monet kansalaiset, mutta eivät kansalaiset voi olla etulinjassa ulkomaiden tiedustelupalveluja vastaan. Sen pitäisi olla viranomaisten ja puolustushallinnon jatkuvaa rutiinijuttua”, Aro sanoo.

Aro muistuttaa, että Venäjän informaatiovaikuttaminen ei tietenkään kohdistu ainoastaan Venäjän naapurimaihin, vaan lukuisiin muihinkin maihin muun muassa Afrikassa. Toiminnan vaikutukset ovat globaaleja.

Jessikka Aro haluaisi, että Suomessa vihdoinkin tunnustettaisiin myös sananvapauden väärinkäyttö ja sen aiheuttamat riskit. ”Ei sananvapaus ole ainoa arvo. Sananvapauttakin voi käyttää väärin niin, että tuloksena on sananvapauden kahtautuminen.”

Sisäministeriön kansallisen turvallisuuden yksikön erityisasiantuntija Hannu Kotipeltö kiinnittää työssään huomiota muun muassa polarisaatioon, kansan kahtautumiseen.

”Polarisaatiossa eri väestöryhmien elämänpiirit eriytyvät yhä kauemmaksi toisistaan, ja monimutkaisesta maailmasta koetetaan saada selkoa yksinkertaistuksilla. Pelot ja huolet kohdistetaan helposti toisiin ihmisiin tai vieraiksi koettuihin ihmisryhmiin. Somessa löytyy helposti samanmielisiä. Ihminen voi melkein huomattaen tulla temmatuksi mukaan vihapuheeseen”, Kotipeltö sanoo.

Mikä auttaisi?

”Kriittinen suhtautuminen, medialukutaito”, Kotipeltö vastaa.

”Kysy aina, miksi joku levittää uskomattomalta kuulostavaa väitettä tai esimerkiksi vihapuhetta jostain väestöryhmästä. Mikä voisi olla tällaisen motiivi? Älä missään nimessä jaa eteenpäin mitään, minkä todenperäisyyttä et voi varmistaa. Mieti myös, voisiko taustalla olla vieras valtio, joka pyrkii ruokkimaan yhteiskunnallista levottomuutta Suomessa ja vahvistamaan jakolinjoja.”

”Venäjällä on tässä toiminnassa pitkä historia. Se alkoi tietyvästi 1950-luvulla, kun Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi KGB otti tehtäväkseen tuottaa monenlaista haittaa länsimaille ilman aseellista konfliktia. Aseeksi valittiin ihmisten mieliin vaikuttaminen valheiden ja manipulaation keinoin. Sitä Putinin Venäjä nyt jatkaa. He ovat harjoitelleet kauan.”

Jessikka Aro, toimittaja

”Trollit vetoavat keskusteluissa mielellään sananvapauteen. Heidän tavoitteensa on kuitenkin se, että he lopulta vievät meiltä meidän sananvapautemme. Tähän pitäisi osata suhtautua kriittisesti.”

Jessikka Aro, toimittaja

”Pitää kamppailla raakuutta ja huonoja tapoja vastaan.”



Mikä auttaisi? Pentikäisen mukaan ratkaiseva ei ole ulkopuolinen sovittelija, vaan "leirien" omat, usein hiljaisemmat äänet. Jokaisesta yhteisöstä voidaan tunnistaa ihmisiä, joiden kautta yhteyden avaaminen ehkä onnistuisi. Usein nämä ihmiset eivät ole niitä kaikkein näkyvimpiä ja kuuluvimpia. Yhteen tullessaan ja yhteiseen tavoitteen sitoutuessaan he voivat olla ratkaisun käynnistävä voima.

Sovintoprosesseissa keskeistä on, että kaikki tulevat kuulluiksi, ketään ei vaienneta ja kaikkien kokemat vääryydet otetaan vakavasti ja käsitellään kunnioittavasti. Tällaiset prosessit ovat vaivalloisia ja aikaa vieviä, mutta ne purkavat yhteiskunnallisia jännitteitä ja räjähdysalttiita asetelmia tehokkaasti.

Pentikäinen kannustaa suomalaisia huomaamaan, että rauhallisen, sovitteluun ja sovussa elämiseen kykenevän yhteiskunnan saavuttamista voi tukea monenlaisin taidoin. Nämä taidot ovat opittavissa. Taitoihin kuuluvat esimerkiksi vertaissovittelu ja kyky käsitellä informaatiota kriittisesti – medialukutaito.

Hallinto- ja päätöksentekaelimet voivat näyttää hyvää esimerkkiä vuorovaikutuskulttuurin kehittämisessä. Esimerkiksi Maaseudun Sivistysliiton Iloisen päätöksenteon teemavuosi 2022 nostaa esiin ajatuksen, että poliittisessa päätöksenteossa ei ole kyse torasta, tappelusta ja "vihollisten" nujertamisesta, vaan yhteistoiminnasta yhteiseksi hyväksi – näkemyseroja kunnioittaen ja niistä asiallisesti keskustellen, hyväntuulisesti, koko ajan parempaan pyrkien.

Rakentava, positiivinen ja toista kunnioittava asenne on aivan mahdollinen silloinkin, kun itse asiasta ollaan täysin eri mieltä. Se on tahdon asia ja edellyttää osaamista, jota voi opetella.

Ehdotuksia



Lopetetaan hyssyttely. Puhutaan uhista, kuten Venäjän ja ääriryhmien kielteisestä informaatiovai-kuttamisesta, avoimesti, asiallisesti ja tosiasioihin perustuen.



Tunnistetaan sananvapauden väärinkäyttö yhteiskunnalliseksi riskiksi. Sananvapaus on hyvä asia, mutta sen väärinkäytöstä aiheutuu haittaa ja vaaraa. Ilmiön ymmärtämiseen tarvitaan lisää tutkimusta, keskustelua ja viestintää.



Kieltäydytään käymästä toistemme kimppuun. Jokainen voi päättää, ettei levitä vihaviestejä eikä käyttäydy törkeästi netissä, vaikka äkillinen tunnekuohu siihen houkuttaisi. Niille, jotka haluavat irrottautua vihaa levittävistä nettiyhteisöistä, tarjotaan yhteisöllistä apua ja tarvittaessa ammat-tiapua.



Tiedetään, missä mennään. Suomen viranomaisten on otettava suomalaisiin kohdistuva hybridi-vaikuttaminen järjestelmälliseen seurantaan ja tiedotettava siitä aktiivisesti.



Ei vara venettä kaada – Valmistautumisesta

Iskunkestävä yhteiskunta on sellainen, jossa kaikki ymmärtävät, että ikäviä yllätyksiä voi tulla mutta niiden edessä ei olla valmistautumattomia.

II Katastrofialueella on ikävää vaihtaa käyntikortteja”, sanovat maanjäristysalueilla, sotien keskellä ja tuhotulvissa työskennelleet pelastusviranomaiset ja järjestöammattilaiset.

Tämä tarkoittaa, että tilanteessa, jossa pahin on jo tapahtunut, on ikävää ryhtyä nollatasolta selvittämään, keitä muut auttamaan saapuneet ovat ja mitä he tekevät. On erinomaista, jos pelastustöihin osallistuvat jo ennalta tuntevat tai vähintään tietävät toisensa sekä toistensa valmiudet ja osaamiset. Näin itse työ pääsee käyntiin nopeasti ja sähläämättä.

Käyntikortit on vaihdettava jo paljon aikaisemmin, hyvän sään aikana. Se aika on nyt. Voimme hyödyntää koronakriisin, sodan ja levottomien aikojen oppeja ja valmistella joukkueemme toimintavalmiuteen. Viranomaiset tekevät tätä joka tapauksessa, mutta vastuuta ei pidä jättää yksin heille. Kriiseissä on sitä parempi, mitä useampi ihminen kykenee toimimaan yhteiseksi hyväksi.

Valmistautuminen on mielekäs tehtävä työpaikoille, järjestöille, naapurustoille, kylille ja kaupunginosille. Kun kriisi on jo ovelta, on ikävän myöhäistä ryhtyä selvittämään, mitä toimijoita ja keitä ihmisiä kriisin hoitoon olisi ylipäättään olemassa.

Tulevaisuudentutkija Markku Wilenius työskentelee tätä nykyä Dubaissa (Academic Director, Future Academy). Hän valmentaa ihmisiä ymmärtämään, miten maailma muuttuu ja miten siihen kannattaa suhtautua.

Wileniuksen mukaan kriisissä ihmisillä ei useinkaan ole olemassa valmista mallia siitä, miten yllättävässä tilanteessa tulisi toimia. Tämä johtaa usein lamaantumiseen: toimintakyky tipahtaa ”lähelle nollaa”.

”Kun ihmisten pitää nopeasti toimia aivan toiseen suuntaan kuin tavallisesti, ilmenee monenlaisia esteitä, ja suunnan hakemiseen kuluu aikaa. Tämä näkyi esimerkiksi vaikeutena järjestää lentokentille tarvittavia toimia”, Wilenius sanoo.

Kriisitilanteissa auttaa se, että yhteisössä – myös ja erityisesti normaaliaikoina – jatkuvasti ja systemaattisesti hyödynnetään kaikkien aivokapasiteettia.

”Usein kuntapäättäjäksi tullaan sitä kautta, että on jokin spesifi seikka, jossa on ollut epäkohta, ja on tultu sitä korjaamaan. Harvalla kuntapäättäjällä on taustallaan kokemusta tai osaamista kriiseissä toimimisesta. Koulutus tällaisia tilanteita varten on tarpeen. Simuloinneista olisi varmasti hyötyä.”

Antti Puupponen, tutkija, Laukaan kunnanhallituksen puheenjohtaja

”Jokaisessa kunnassa pitäisi olla valmiina sosiaalinen mekanismi kriisitilanteita varten. Ennalta pitää tietää, miten saadaan kontakti haavoittuvassa asemassa oleviin. Miten heidät tavoitetaan silloinkin, kun sähkökatkon takia puhelimia ei voi ladata? Tässä sosiaalisten mekanismien luomisessa järjestöillä on kontaktipintoja ja osaamista. Ne pitäisi integroida hyvän sään aikana osaksi kuntien ja maakuntien kriisivalmiussuunnittelua.”

Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri

”Meillä Muuramessa jotkut kuntalaiset perustivat koronan aikana Facebook-ryhmän. Siellä tarjottiin ja saatiin apua todella vilkkaasti. Tietysti pitää muistaa, että kaikki apua tarvitsevat eivät käyttäneet Facebookia.”

Heli Mäki, alumnikoordinaattori, Jyväskylän yliopisto

”Kriiseissä ei pärjää sellainen kunta, työpaikka tai muu yhteisö, jossa ollaan hierarkkisia ja johdon alapuolella olevat tekevät lähinnä vain sen, mitä on käsketty. Jos taas yhteisössä kaikki jatkuvasti ja toistuvasti tuovat omat havaintonsa ja ehdotuksensa yhteisesti harkittaviksi, yhteisön edellytykset selviytyä kriisistä ovat merkittävästi paremmat. Tämä koskee myös tavallisia yrityskriisejä”, Wilenius sanoo.

Hänen mukaansa on täysin selvää ja varmaa, että yllättäviä tilanteita tulee tulevaisuudessa lisää. Ihminen ei voi perusolemukseltaan muuksi muuttua, mutta isojen aivojensa ansiosta hän voi valmentaa itseään toimintakykyiseksi myös sellaisiin tilanteisiin, joita hän ei voi ennakoita.

Paras ja usein ainoa keino on harjoitella tilannetta etukäteen – konkreettisesti. Esimerkiksi pelastajan työ tulipalossa tai onnettomuuspaikalla tuskin onnistuisi, jos pelastajat eivät olisi lukemattomia kertoja harjoitelleet työtään ennalta.

Wilenius ehdottaa, että jokaisessa yhteisössä – kunnassa, kylässä, työpaikassa, järjestössä – järjestetään kerran vuodessa konkreettinen harjoitus toiminnasta poikkeustilanteessa.

Tilanne määritellään etukäteen: Sähköä ei tule. Tai ilma on sakeana metsäpalojen savusta. Tai vesijohtoveteen on päässyt bakteeria, joka tuottaa sairautta. Tai kuntaan on saapunut 500 ihmistä, jotka on evakuoitu naapurikunnasta. Tai joki tulvii niin, että kuntakeskus on veden vallassa. Tai väestön keskuudessa leviää uusi virus, josta ei tiedetä vielä oikeastaan mitään.

Harjoituksessa määritellään, kuka tekee mitä ja miten. Harjoituksessa paljastuu, mitä kaikkea tietoa pitäisi olla koottuna jo ennalta: keitä ja missä ovat eniten apua tarvitsevat ihmiset, ja miten heihin saadaan yhteys. Harjoituksessa simuloidaan, kuinka kauan aikaa kuluu mihinkin toimeen, ja tunnistetaan oman toiminnan heikot kohdat. Seuraavan vuoden harjoitukseen mennessä monia puutteita onkin jo korjattu.

Mutta mitä sitten, jos oikeasti toteutuva kriisi onkin jotain muuta kuin mihin on osattu varautua? Menikö vaiva hukkaan? Markku Wileniuksen mukaan on täysin selvää, että kriisitoimintaa harjoitellut yhteisö selviytyy paremmin myös sellaisesta kriisistä, joka on jotain aivan muuta kuin ennalta harjoiteltu tilanne. Harjoittelu kannattaa joka tapauksessa. Se tuottaa myös psyykkistä kriisinsietokykyä ja vahvistaa yhteisön uskoa itseensä ja tulevaisuuteen.

Myös päätöksentekoa kriisissä pitää harjoitella ennalta

Miten päättäjäksi valikoitunut ihminen toimii kriisitilanteessa? Tutkimuksista tiedetään, että kriisitilanteessa ihminen kaikkein mieluummin turvautuu ”vanhoihin konsteihin” eli aiemmin käytettyihin standardiratkaisuihin. Kriisissä ihminen ei useimmiten ole altis yhtäkkiä omaksumaan jotain aivan uutta toimintatapaa tai näkökulmaa. Jos halutaan, että päättäjät osaavat toimia äkillisessä kriisissä monipuolisesti ja harkiten, tätäkin pitäisi ennalta harjoitella.

WISE-projektissa on tutkittu demoin kaupungin päättäjien toimintaa simulatioissa, jossa kaupungissa tapahtuu hallitsemattomia kehityskulkuja ja päättäjien on lyhyessä ajassa tehtävä nopeasti päätöksiä. Erilaisilla päätöksillä on erilaiset seuraukset. Näitä polkuja tulisi nopeassa päätöksentekotilanteessa kriisitilanteessa kyetä ennakoimaan.

”Tähän asti, kun on puhuttu kriiseistä, on usein ajateltu vain sotilaallisia näkökulmia. Nyt on tultu tietoisiksi, että kriisi voi olla, ja hyvin todennäköisesti on, jotain ihan muuta.”

Anni Ahlakorpi, opettaja, kunnanvaltuutettu, Utsjoki

”Keskustanuorten 2017 hyväksymä aloite kansalaispalveluksesta on nyt ajankohtainen. Jokainen nuori aikuinen pitäisi kouluttaa siihen, miten kriisitilanteissa toimitaan. Jos jokainen tietää paikansa ja mitä häneltä odotetaan, työ sujuu hyvin.”

Hanna Markkanen, opiskelija, Keskustanuorten puheenjohtaja

"Varautuminen luo turvallisuutta. Kun on ajatellut asiaa ennalta ja varautunut siihen, voi toimia rauhallisemmin myös siinä tilanteessa, että riski toteutuu. Varautuminen ei ole vain viranomaisien asia, vaan se koskee kaikkia kansalaisia."

Antti Pentikäinen, tutkimusprofessori

"Joka ministeriöllä pitäisi olla hallinnonalansa järjestöstrategia. Mitä järjestöjä toimialalla on, mitä ne osaavat ja voivat tehdä myös poikkeusoloissa; onko niiden rahoitus riittävällä pohjalla ja mikä niiden rooli kokonaisuudessa on."

Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri

Alustavien tulosten mukaan päätöksentekotilanteessa päättäjien ammattimaisuus korostuu: he tietävät, että päätöksiä on tehtävä, ja he tekevät niitä. Emotionaalinen eläytyminen pitkän aikavälin draamaattisiin tapahtumiin oli vähäisempää kuin opiskelijoista koostuneella vertailuryhmällä. Eräänlainen paksunahkaisuus voi olla pakkotilanteissa eduksi, koska se takaa, että päätöksiä ylipäätään saadaan aikaan. Toisaalta juuri tällaisessa tilanteessa olisi eduksi kyetä herkästi havainnoimaan tilannetta ja punnitsemaan eri vaihtoehtoja mahdollisimman avarassa ilmapiirissä.

"Tilanteessa, jossa pikaisesti tehtävät päätökset vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen, olisi erityisen tärkeää, että päättäjät keskenään käyvät kriittistä keskustelua ja pohtivat avoimesti kaikkia näkyvissä olevia vaihtoehtoja. Vaikka puheenjohtajana olisi karismaattinen henkilö ja vahva johtaja, juuri kriisissä tarvitaan oletusarvoisten päättelyjen kyseenalaistamista. Olisi eduksi, jos se keskustelutilanne saataisiin rikkaammaksi ja mahdollisimman moni näkökulma pääsisi harkintavaiheessa esiin", professori Janne Hukkinen sanoo.

Kriisitilanteessa saattaa korostua ihmisen laumakäyttäytyminen ja hierarkiat. Pahassa paikassa ajatellaan, että nyt ei ole oikea hetki keikuttaa venettä. Siksi moni päätöksentekijä saattaa olla hiljaa silloinkin, kun hänellä olisi päätöksentekopöydässä merkityksellistä sanottavaa. Ne, jotka päätöksentekoa johtavat, taas turvautuvat helpoimmin omaan nopeaan intuitioonsa. Sen taustalla vaikuttavat usein aiemmin koetellut ratkaisut.

Päätöksiä saadaan aikaan – mutta ne eivät välttämättä ole parhaita mahdollisia. Siksi myös päätöksentekoa kriisitilanteessa on syytä harjoitella etukäteen.



Ehdotuksia

▶ 54

Kunta organisoii yhdessä alueensa järjestöjen ja työpaikkojen kanssa *julkisia poikkeustilanneharjoituksia*, joihin kutsutaan kuntalaisia mahdollisimman laajasti. Harjoituksissa käydään läpi kuvitteellinen tilanne ja tunnistetaan ongelmakohtia. Harjoitusten perusteella laaditaan suunnitelmia ja luodaan verkostoja, jotka kykenevät tarvittaessa nopeaan ja tehokkaaseen toimintaan.

▶ 55

Kunta luo poikkeustilanteita varten *avoimen sähköisen verkkoalustan*, joka voidaan ottaa käyttöön helposti ja nopeasti ja johon pääsevät tietoa tuottamaan kaikki, joilla tietoa on. Verkkoalustaa voidaan käyttää ”hyvän sään aikana” esimerkiksi kuntalaisten välisen naapuriavun välitysalustana, jolloin sen käyttö on vanhastaan tuttua myös kriisiolosuhteissa.

▶ 56

Erilaiset päätöksiä tekevät ryhmät – hallintoelimet sekä julkisissa että yksityisissä toimijoissa ja järjestömaailmassa – *harjoittelevat kriisitilannepäätöksentekoa etukäteen*. Tietämys ihmisen – myös päättäjän – mielen toiminnasta poikkeustilanteissa auttaa välttämään sudenkuoppia. Eri mielisyyden hallinta ja sen viisas hyödyntäminen on taito, jota voidaan harjoitella.

▶ 57

Jokainen kotitalous ottaa vakavasti *viranomaisten ja järjestöjen laatiman 72 tuntia -suosituksen (72tuntia.fi)*. Se sisältää varautumisohjeet, joiden avulla kotitalous varautuu suoriutumaan poikkeusoloissa omin voimin kolme vuorokautta. Varautumisohjeesta tiedottaminen kuuluu sekä järjestöjen että viranomaisten vastuulle. Tiedotustyöhön voivat mielellään osallistua kylä- ja kaupunginosayhdistykset, taloyhtiöiden hallitukset sekä isännöinti- ja huoltoyhtiöt.

▶ 58

Jokainen työyhteisö kiinnittää *ensiapukaappinsa oveen listan* siitä, kuka osaa tehdä mitään hätä- tai poikkeustilanteessa. Elvytystaitoisten nimet listassa voivat pelastaa ihmishengen. Lista on kirjata työyhteisön jäsenten valmiuksia muunkinlaisia erikoistilanteita varten: yhdellä on pakettiauto ja hän voi auttaa kuljetuksissa, toisella on kotona ylimääräistä varastotilaa, kolmas on käynyt ensiapukurssin...

▶ 59

Jokainen Suomessa elävä ihminen miettii kerran viikossa, mitä osaa ja voi tehdä muiden Suomessa elävien ihmisten hyväksi sekä nyt että kriiseissä. Monet näistä ideoista kannattaa toteuttaa vaikka heti.

▶ 60

Kunnat, järjestöt ja valtiovalta ryhtyvät yhdessä organisoimaan kansalaisten varautumiskoulutusta. Koulutuksessa käsitellään toimintaa ja selviytymistä poikkeusoloissa, ruokaturvaa, väestönsuojelua ja terveyden suojelua sekä sitä, miten kriisitilanteessa huolehditaan vähemmän toimintakykyisistä ihmisistä. Koulutuksen tavoite on, että jokainen tietää paikkansa ja osaa toimia kriisitilanteessa.



Haastatteluista

Johanna Korhonen haastatteli Vastustuskykyinen ja iskunkestävä Suomi -raporttiin yhteiskuntavaikuttajia, kansalaisyhteiskunnan toimijoita, tutkijoita, asiantuntijoita ja politiikan toimijoita eri puolilta Suomea, kuntatasolta europarlamenttiin. Joukossa oli eri-ikäisiä naisia ja miehiä, teorian ja käytännön osaajia. Haastateltavat edustavat haastatteluissa ennen kaikkea itseään sekä omaa asiantuntemustaan ja ajatteluaan, eivät työnantajiaan, muita instituutioita tai poliittisia tai muita viiteryhmiään. Mikäli haastatellulla on poliittisia luottamustoimia, ne on nimetty alla olevassa listassa.

Kirjoittaja ja Ajatuspaja Alkio kiittävät haastateltavia lämpimästi ajasta ja arvokkaista ajatuksista!

Haastatellut

Anni Ahlakorpi, opettaja, Utsjoen kunnanvaltuuston jäsen (vas.)

Laura Hildén, KTM, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja, yhteiskunnallisen vaikuttamisen konsultti

Janne Hukkinen, ympäristöpolitiikan professori, Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston WI-SE-projektin johtaja, Helsingin yliopisto

Risto Isomäki, tietokirjailija

Tuomas Kuhmonen, tulevaisuudentutkija, tutkimusjohtaja, Turun yliopisto/Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Vesannon kunnanvaltuuston pj (kesk)

Hanna Markkanen, opiskelija, Keskustanuorten puheenjohtaja

Ossi Martikainen, Euroopan alueiden komitean luonnonvaravaliokunnan puheenjohtaja (maaliskuuhun 2020 saakka), Lapinlahden kunnanhallituksen puheenjohtaja (kesk.), Savon Energiaholding Oy:n hallituksen puheenjohtaja

Heli Mäki, alumnikoordinaattori, Jyväskylän yliopisto

Jarmo Partanen, sähkötekniikan professori, LUT-yliopisto

Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen (EPP / kok.)

Antti Puupponen, ympäristöpolitiikan dosentti, yliopistotutkija (Food System Studies -tutkimusryhmä), Jyväskylän yliopisto; Laukaan kunnanhallituksen puheenjohtaja (kesk.)

Sofia Savonen, opiskelija, Nuorten Agenda 2030:n puheenjohtaja

Riitta Särkelä, Ensi- ja turvakotien liiton pääsihteeri

Joonas Tuhkuri, väitöskirjatutkija (työ, työmarkkinat), Massachusetts Institute of Technology (MIT)

Eeva Vesterinen, kehitysjohtaja

Markku Wilenius, tulevaisuudentutkija, Academic Director, Future Academy (Dubai).





"Käyttäkää järkeä.
Toimikaa. Sitten saatte
myös toivoa!"

"Joo! Näin!"



Keskusteluja Santerin kanssa

Santeri Alkiolla (1862—1930) ei ollut harmainta aavistusta koronaviruksesta. Sotaoloissa eläminen sen sijaan oli hänelle tuttua.

Muunlaisista vitsauksista hänellä oli sekä tietoa että omaa kokemusta. Lapsia kuoli, taudit tappoivat. Ruoasta oli aihetta olla kiitollinen joka kerta, kun sitä sai. Köyhyys näännytti kanssaihmiä, Venäjän valta nujersi suomalaisuuspyrkimyksiä, itsenäistymisen hurma muuttui julmaksi sisällissodaksi.

Siinä oli usko ihmisyyteen koetuksella.

Silti kirjailija, lehtimies, sittemmin kansanedustaja ja ministeri Santeri Alkio jaksoi kirjoittaa ja puhua paremman maailman puolesta. Alkion kirjoituksissa on humanistinen, valoisa pohjavire, jota mitkään vastoinikäymiset eivät pahimpinaakaan päivinä kokonaan peitä.

Alkion mukaan ihmisellä on mahdollisuus ja myös velvollisuus kehittymiseen, jotta hän pystyy ajattelemaan itsenäisesti, toimimaan yhdessä, varjelemaan luontoa ja maata kaiken elämän lähteenä ja kantamaan vastuunsa sekä läheisistään että ihmiskunnan tulevaisuudesta.

Siksi Alkio sopii hyvin ajatuskumppaniksi myös koronaviruksen ja sodan murjomina maailmanaikoina. Maailma muuttuu ja mullistuu, mutta ihmisellä on mahdollisuus toimia ja tehdä asioita, jotta tulevaisuus kaikesta huolimatta on parempi.

Miksi muistella myllerrysten keskellä jotakuta 160 vuotta sitten syntynyttä ja hänen havaintojaan maailmasta? Siksi, että aikajänne tuottaa suhteellisuudentajua: isoja muutoksia on ollut ennen, isoja muutoksia elämme nyt. Niistä on selvitty ennen, niistä voidaan selvitä myös nyt.

Alkion ajatuksista osa on aikaansa sidottuina jo vanhentuneita. Osa hänen ajamistaan suurista uudistuksista – kuten kaikkien mahdollisuus koulutukseen ja opiskeluun – on onnistuneesti jo toteutettu.

Osa ajatuksista on kestänyt tuoreina ja toteuttamiskelpoisina vuosisadasta toiseen ja kolmanteenkin. Ne ovat osa ihmisen ja ihmisyyteen suurta kehityskertomusta.

Alkion ajattelusta on versonut poliittisia ja yhteiskunnallisia liikkeitä ja toimijoita. Hänen ajatteluaan ei kuitenkaan voi rajata vain poliittisen keskustan aatteelliseksi taustaksi. Alkion ajatukset ihmisyydestä koskevat kaikkia. Hänen uskonsa yhdessä toimimiseen edellyttää, että erilaisista poliittisista ja muista arvomaailmoista tulevat ihmiset voivat löytää yhteiset nimittäjänsä ja yhdistää voimansa yhteiseksi hyväksi.



Koronan kurittamassa ja sotien ja muiden levottomuuksien riivaamassa maailmassa tällainen ajattelu on enemmän kuin tarpeen. Tässä selvityksessä esiin nostetut ideat palvelevat ihmistä, luontoa, yhteistyötä ja yhteistä vastuuta. Toivomme niiden innostavan kaikkia: nuoria, vanhoja, kaupunkilaisia, maaseutulaisia, tekijöitä, näkijöitä, filosofiä, kädentaitajia. Toivomme, että ideat innostavat poliittisia toimijoita puoluekentän laidasta laitaan ja kaikilla politiikan areenoilla kunnista valtakunnalliseen ja kansainväliseen toimintaan asti.

Luet parhaillaan Ajatuspaja Alkion ensimmäisen julkaisun (julkistettu tammikuussa 2021, täydennettynä kesäkuussa 2022) loppusanoja. Ajatuspaja Alkio on Maaseudun Sivistysliiton osana toimiva yhteiskunnalliseen ajatteluun ja keskusteluun kannustava toimija. Uskomme, että ajatuksien ja keskustelujen pohjalta syntyy parempaa päätöksentekoa ja punnittuun tietoon perustuvaa politiikkaa.

Ja lisää ideoita syntyy itse kunkin "kotiaivoissa", kuten Santeri sanoisi. Kun tehdään, kyllä tästä johonkin päästään. Samainen mies on todennut kansakuntien ja ihmisten tulevaisuudesta seuraavasti: "On vain aluksi yksinkertaisesti totuttauduttava siihen, ettei mitään jätetä huomiseksi, joka tänään voidaan tehdä!" Aika osuva ohje rakennettaessa iskunkestävää yhteiskuntaa, vai mitä?

Tämän selvityksen keskeisistä tuloksista on tehty podcast-sarja Iskunkestävä ja vastustuskykyinen Suomi – Keskusteluja Santerin kanssa. Sen voit ladata kotisivujemme www.ajatuspajaalkio.fi kautta tai Ajatuspaja Alkion [Youtube-kanavalta](#).

Johanna Korhonen, selvityksen tekijä

Pauliina Maukonen, tutkimuskoordinaattori, Ajatuspaja Alkio

Ajatuspaja
Alkio



MAASEUDUN
SIVISTYSLIITTO